

MASARYKOVA UNIVERZITA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českého jazyka

Zuzana Jelínková

**Nářeční terminologie truhlářství na
Rousínovsku**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce:
PhDr. Stanislava Kloferová, CSc.,
PaedDr. Zuzana Hlubinková, CSc.

Brno 2008

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....

Děkuji PaedDr. Zuzaně Hlubinkové, CSc., a PhDr. Stanislavě Kloferové, CSc.,
za ochotu a trpělivost, za cenné rady a připomínky, které mi poskytly.

OBSAH

1. Charakteristika středomoravských nářečí	4
1.1. Základní znaky středomoravských nářečí.....	4
1.2. Základní znaky rousínovské mluvy	6
2. Město Rousínov	7
3. Historie nábytkářství v Rousínově.....	9
4. Cíl a metody práce	12
5. Zásady přepisu nářečního materiálu	13
6. Heslo	14
7. Slovník	16
8. Seznam zkratk a značek	69
9. Závěr	71
10. Použitá literatura	72
11. Přílohy.....	74
11.1. Nářeční ukázky	74
11.2. Dotazník.....	76
11.3. Obrazová příloha.....	79

1. Charakteristika středomoravských nářečí

Středomoravská nářečí tvoří jednu ze čtyř hlavních nářečních skupin v rámci českého národního jazyka. Zaujímají na západní a střední části Moravy. Na západě souvisí s českou nářeční skupinou, na severu je oddělena pásmem bez tradičních nářečí od slezských dialektů, na východě sousedí s východomoravskou skupinou a na jihu sahá po hranici území s tradičními nářečími.

Zeměpisně se středomoravská nářečí rozkládají na rozsáhlém území střední Moravy: na severu od Zábřezska přes Olomoucko, Boskovicko, Brněnsko až na jih po Hustopečsko a Znojemsko. Na východě k nim patří Holešovsko, na jihovýchodě Bučovicko a na západě Třebíčsko.

Velká část této oblasti spadá pod etnografický region Hané, a proto se tato nářečí dříve označovala jako hanácká.

1.1. Základní znaky středomoravských nářečí

- 1) V českých nářečích v užším smyslu a v nářečích středomoravských se shodně vyvíjely dlouhé samohlásky. Došlo k diftongizaci $y > ej$ a $ú > ou$, ovšem ve středomoravských nářečích šel vývoj ještě dále: $ej > é$ (zlé *stréc* x čes. *zlej strejc*) a $ou > ó$ (hlatkó *móku* x čes. *hlatkou mouku*).
- 2) Neproběhla přehláska $- 'u, - 'ú (-ou, -ó) > i, í$ na konci slov po měkkých souhláskách (*na našu kočku, s našó kočkó*).
- 3) Ve skloňovacích koncůvkách není provedena přehláska $'a > (ě >) e$ (*naša slepica*). Důsledkem jsou pak menší rozdíly mezi tvrdým a měkkým skloňováním substantiv (*pro pána, pro muža; pro ženu, pro ružu*) a poměrně pevně se drží původní *-a* v gen. sg. m. (*z nosa, z voza*).
- 4) Typická pro celou Moravu a Slezsko je tzv. moravská krátkost (*blato, mucha, brat, dat*).
- 5) Provedeno úžení $é > í$ (*teplí mlíko*).
- 6) Soustava souhlásek není jednotná; západ území má např. protetické *v*, střední úsek též protetické *h*, na severovýchodě se objevuje tvrdé *l*.

- 7) V systému dlouhých vokálů je jejich základním znakem existence *é, ó* (*malé bék, kupujó*).
- 8) Vývoj v soustavě krátkých vokálů byl nejednotný, a proto je počet samohlásek v jednotlivých středomoravských nářečích různý. Došlo ke změně starého *y > w/e* a *u > >/o*, které se od původního *e, o* buď odlišují, nebo s nimi splynuly.
- 9) Běžná je výslovnost *šč* namísto *št'* (*ščestí, ešče*).
- 10) V množném čísle přídavných jmen a zájmen se uchovává zvláštní tvar pro životná jména (*tři chitři chlapci – ti dřevjeni stoli*).
- 11) Minulé příčestí je v mužském rodě zakončeno na *-l* (*nesl, vedl*).
- 12) Existenciální a sponové sloveso *být* má tvary (*já*) *su*, (*ty*) *seš*, zatímco pomocné *být* má formy (*šel*) *sem*, (*šel*) *s*, popř. (*šel*) *si*.
- 13) V 1. osobě sg. i pl. minulého času se zachovává auxiliár (*já jsem to říkal* x čes. *já to říkal*).
- 14) Zakončení 3. osoby pl. sloves 4. třídy na *-ijó* (*prosijó, trpijó*).
- 15) Sloveso *chtít* má v 1. osobě sg. tvar *chcu*.
- 16) Část nářečí na Moravě má rozk. způsob typu *řekni, řekňime, řekňite*.
- 17) Substantiva zakončená na *-sa, -za, -la* se zpravidla přiklonila k měkkému typu skloňování (*do mise, váze, jehle, k misi, vázi, jehli*).
- 18) Vyrovnávání deklinace zájmena *ten* podle měkké zájmenné flexe (*bes teho, k temu*).
- 19) Ve slovní zásobě uchovávají středomoravská nářečí řadu regionalismů: *srstka* (angrešt), *kadlátka* (švestka), *kozički* (plody černého bezu), *střešne* (třešně), *sršňák* (sršeň), *haluza* (větev), *kotlački* (plody lopuchu), *ostatki* (poslední dny masopustu), *mrskút* (pomlázka), *zavazet* (zACLÁNĚT), *čupjet* (dřepĚT) aj.

V rámci středomoravské nářeční skupiny rozlišujeme další čtyři podskupiny: centrální, jižní, západní a východní. Rousínovsko leží na hranici jižní a východní podskupiny, ovšem většinu nářečních znaků má společnou spíše s jižním podtypem. Nejbližší zkoumanou obcí v Českém jazykovém atlasu jsou Habrovany, uvedené pod číslem 638.

1.2. Základní znaky rousínovské mluvy

- 1) Naprosto pravidelné je užívání protetického *v* (*vokno*).
- 2) Soubor krátkých samohlásek je pětičlenný (*i, e, a, o, u*), dlouhé samohlásky jsou jen tři (*é, á, ó*).
- 3) Staré *g* se zčásti zachovalo ve skupině *zg* (*zgebnót*) a v onomatopoických a expresivních slovech vůbec (*glgat*); jinak se *g* pravidelně změnilo v *h*.
- 4) Výslovnost skupiny */-šč-/* ustupuje před */-št'-/*.
- 5) Ze změn ve skupinách souhlásek se většinou uplatňuje asimilace *sh* v *zh* (*zháňet, na zhledanó*).
- 6) Skupina *tl-* na začátku slova bývá nahrazena skupinou *kl-* (*klusčí, klačenka, klačit*).
- 7) Častá je neznělá mezislovní asimilace na švu slov před jedinečnou souhláskou a před samohláskou (*k autu, uš mám*).
- 8) V *l*-ovém příčestí rodu mužského je dlouhá samohláska (*von vid'él*).
- 9) Kolísavě je zachováno *í* (> *i*) po *c, s, z*, (*ciťit/ci'tet, sitko, vozik x céťit, sétka, vozék*).
- 10) Přivlastňovací adjektiva rodu mužského a středního mají koncovku *-uj* (*bratruj svetr*).
- 11) Jména skloňovacího typu předseda se vyrovnávají 2. a 4. p. sg. ve prospěch tvaru 2. p. (*vid'él sem přecedi*); v 7. p. přejímají koncovku podle vzoru pán (*s přecedem, s Lad'em*).
- 12) K některým jednoslabičným adverbiiím zakončeným na souhlásku se připojuje postfix *-ka* (*semka, teřka*).
- 13) Některá neurčitá zájmena a zájmenná příslovce mají podobu *neco, negdo, negde*.
- 14) Namísto směrového adverbia *kam* se užívá adverbium *gde* (*gde deš*).

2. Město Rousínov

Rousínov je malé město, které leží na úpatí jihovýchodní okrajové části Dražanské vrchoviny, v údolí na pravém břehu Rakovce, 7 km na sever od Slavkova u Brna, 25 km východně od Brna na státní silnici z Brna do Olomouce. Nadmořská výška je 241 m n. m. Žije zde téměř pět tisíc obyvatel. Jeho místní části dnes tvoří Čechyně, Královopolské Vážany, Kroužek, Slavíkovice, Rousínovec a Vítovice.

Název města vznikl zřejmě přivlastňovací příponou -ov k osobnímu jménu Rúsín „Rus“ a následnou diftongizací *ú > ou*. Opětnou monoftongizací *ou > ó* a vlivem starého moravského kráčení máme dnes nářeční název *Rósinov*.

První písemná zmínka o existenci obce Rousínov pochází už z roku 1222. Je obsažena v listině krále Přemysla Otakara I. a Jindřicha Vladislava. Tehdy se pravděpodobně jednalo o Starý Rousínov, dnešní místní část Rousínovec. Nový Rousínov se začal vytvářet pro svou výhodnou polohu podél silnice z Brna do Olomouce. V té době však byl Rousínov ještě ves a patřil panovníkovi jako příslušenství brněnského Špilberku. Význam Rousínova vzrostl, když král Jan Lucemburský v roce 1333 zrušil pro kupce jedoucí od Vídně povinnost vstupovat do Brna přes Měnin a Brno se tak stalo význačnou křižovatkou cest z Vídně a dále na Olomouc.

V roce 1559 král Ferdinand I. prodal Špilberk s příslušenstvím, tedy i s Rousínovem, moravským stavům a ti Rousínov v roce 1560 prodali svému příslušníku Vilému Dubčanskému. Tím se z města královského stalo město poddanské, které i dále často měnilo své majitele, a to až do r. 1593, kdy byl Rousínov koupen Oldřichem z Kounic a připojen ke slavkovskému panství.

Období třicetileté války Rousínov přestál lépe než jeho okolí i přesto, že jeho branami často procházela vojska. Město jejich nájezdům dobře odolávalo, a proto se vojska zaměřila na drancování okolních obcí. Díky tomu se Rousínov po válce mnohem rychleji hospodářsky pozvedl. Významu začíná nabývat obchod, který byl ve velké většině v rukou židovských rodin, které již v této době tvořily nemalou část obce. Jejich počet se zvětšoval postupně od druhé poloviny 15. století. Věnovali se obchodu se zbožím i s penězi. Třicetiletá válka je značně poškodila, protože většina jejich domů stála za městskými hradbami. Po třicetileté

válce se do Rousínova přistěhovalo mnoho nového židovského obyvatelstva. Roku 1658 si vystavěli vlastní nemocnici a pokryli většinu rousínovského obchodu. Během 18. století opět počet židovských rodin značně vzrostl a v druhé polovině 19. století začli postupně odcházet do větších měst. Náboženská židovská obec zanikla až za nacistické okupace.

Pro růst rousínovské aglomerace bylo důležité až 19. století. Ke sbližování sousedních obcí přispěl rozvoj zdejšího stolařského a nábytkářského průmyslu, stavba železnice a zřízení železniční stanice pro Rousínov ve Slavíkovcích. V druhé polovině 19. století došlo k rozrůstání obcí a tím i k jejich přibližování. Každá obec si však zachovala samosprávu světskou i duchovní a sama si budovala obecné školy. Škola měšťanská a později i školy odborné byly soustředěny v Rousínově.

Za zmínku stojí také to, že se v Rousínově narodil František Sušil (1804–1868), profesor bohosloví v Brně, sběratel lidové slovesnosti a autor tří sbírek moravských národních písní. Na jeho počest byla pojmenována místní umělecká škola, před níž od roku 1907 stojí i jeho pomník.

V současnosti vzdělávání v Rousínově zajišťuje základní škola spolu s mateřskou školou a v uměleckých oborech základní umělecká škola Františka Sušila, která se rovněž významně podílí na kulturním životě Rousínova. V obci je též střední odborná škola a střední odborné učiliště nábytkářské, které pokračuje ve více než stoleté tradici odborného vzdělávání v Rousínově.

Sportovnímu vyžití slouží fotbalový stadion, zimní stadion, letní koupaliště, tenisové kurty a mnoho dalších hřišť, která jsou ve všech místních částech Rousínova. V současné době probíhá ve městě stavba moderní sportovní haly.

Kulturní život v obci zajišťuje Městské kulturní informační centrum Záložna s městskou knihovnou, internetovou stanicí a dvěma sály vhodnými k pořádání společenských akcí.

V místních částech Rousínova – v Kroužku, Čechyni, Rousínovci, Slavíkovcích i v Královopolských Vážanech – jsou místními občany udržovány tradiční krojované hody spojené s průvodem stárků a hodovou zábavou.

3. Historie nábytkářství v Rousínově

Počátky rousínovského nábytkářství lze klást do první poloviny šedesátých let 19. století. Ještě v 50. letech 19. století nebyl podíl stolařských živností oproti jiným řemeslům nijak výrazný. V roce 1866 začal stolařskou živnost provozovat pozdější rousínovský starosta Jan Osolsobě, z jehož dílny během několika desetiletí vyrostl významný průmyslový závod. O dva roky dříve, v roce 1864, založil svoji živnost Ambrož Sedlmajer. I ta se později rozrostla ve významnou nábytkářskou továrnu.

Rousínov měl předpoklady pro rozvoj stolařství díky dostatku dobrých pracovních sil z blízkých vesnic a kvalitního dřeva z okolních lesů. Rozvoji nábytkářství napomohla i železnice, která město spojovala s Brnem a dalšími odbytími.

Práce ve stolařských dílnách byla namáhavá, většina se jich prováděla ručně bez pomoci strojů. První dřevozpracující obráběcí stroj byl v Rousínově zaveden až na přelomu století – byla to ručně poháněná pásová pila.

K nejzámožnějším stolařům patřil vedle Jana a Richarda Osolsobových také Antonín Sedlmajer. Další stolařské dílny byly menší a pracovalo v nich méně dělníků. Největšího rozmachu dosáhl podnik Jana a Richarda Osolsobových zásluhou Richarda, který zavedl do podniku moderní metody řízení. Tehdy vrcholil bojkot německých firem, avšak tím, že oba majitelé své výrobky zdobili národními ornamenty a nábytek prodávali poměrně levně, si i v této době zajistili dobrý odbyt svých výrobků.

Ani jejich podnik nebyl ušetřen pohrom. Požáry v roce 1901 a 1909 zničily podstatné části výroby. Majitelé však využili události k novému rozvoji. Vždy postavili dílny nové a větší a vybavili je novými stroji. Od roku 1910 měl podnik filiálku ve Vyškově.

V roce 1908 vyrostl firmě Osolsobě v Rousínově nový konkurent. Firmu si zde zřídili Karel Pilát a Leopold Šmídek z Brna, v roce 1910 k nim přistoupil společník Antonín Houdek a firma se přejmenovala na Tusculum, společnost s ručením obmezeným. Továrna byla vybavena novými stroji na parní pohon a do Rousínova přibyli noví dělníci.

Před první světovou válkou se výroba obvykle soustředila na vlastní zakázky, během války se musely dřevozpracující podniky sdružit do tzv. Konsorcia, které podléhalo vojenské správě a vyrábělo zakázky pro armádu. V té době výroba velmi upadla. Po válce však nastal rozmach stolařské výroby a zřídila se odborná stolařská škola. Tím byl dán dobrý předpoklad pro rychlý rozvoj stolařství v Rousínově.

Ve dvacátých letech minulého století se do výroby začaly zavádět stroje a nová organizace práce, probíhala polosériová výroba. K největším výrobcům patřila Továrna nábytku, stavebních prací a dřevěného zboží Richard Osolsobě. V roce 1928 měl podnik 250 pracovníků, v roce 1937 již 280 zaměstnanců.

Firma Tusculum zaměstnávala 150 dělníků. Velkým výrobcem nábytku byla také v tomto období firma Skarytka & synové, která v roce 1937 zaměstnávala 110 zaměstnanců. V Rousínově působilo také mnoho drobnějších dílen s méně než padesáti zaměstnanci.

V roce 1920 vznikly v Brně Spojené umělecko průmyslové závody, a. s., které byly v roce 1937 největším výrobcem nábytku v Evropě. Zaměstnávaly tehdy 1 700 pracovníků. Společně s firmou Tusculum byly průkopníky přechodu od řemeslné výroby k průmyslové výrobě kvalitního nábytku, dostupného široké veřejnosti.

Rok 1948 přinesl zásadní změny do nábytkářské výroby v Rousínově. Všechny podniky s více než 50 zaměstnanci byly znárodněny, ostatní byly postupně rušeny. Ze šesti nábytkářských provozů byl utvořen jeden závod s 900 zaměstnanci, který byl začleněn do Spojených UP závodů Brno. V roce 1958 získává podnik reorganizací nábytkářského průmyslu novém jméno UP závody Rousínov, n. p. Největším obchodním hitem se stal sektorový nábytek Universal, který byl známý v celé východní Evropě.

Po roce 1989 dochází k mnoha změnám – privatizace, orientace na západní trh a s ním i změna výrobního programu. Začíná se vyrábět nábytek z masivu, čalouněné soupravy a hlavním měřítkem je vysoká kvalita. V roce 1992 došlo ke koupi akcií podniku podnikem Tusculum a nový název společnosti je Tusculum, a. s. Na jaře roku 2003 vznikla aliance Jitona – Tusculum, která v pěti závodech zaměstnávala přes 2 000 pracovníků. Tato aliance trvala do roku 2006, kdy se odstartoval proces fúze podniků Jitona, a. s., a Tusculum, a. s., který byl dokončen v lednu 2007. Od 1. února 2007 společnost nese název Jitona, a. s., a má celkem

čtyři výrobní závody. Závod v Rousínově se specializuje na výrobu čalouněného nábytku. Kromě toho je v Rousínově a jeho okolí množství menších firem a živnostníků, vzájemně si tvořících konkurenci.

Znepokojivé je, že během posledních pěti let velmi poklesl zájem studentů o učební obor nábytkářství. Počet absolventů je každým rokem nižší, což vede k postupnému rušení jednotlivých oborů na učilišti. Není vyloučeno, že dlouhodobá nábytkářská tradice v Rousínově se za pár let stane už jen minulostí.

4. Cíl a metody práce

Cílem mé práce bylo sestavit slovník nářeční terminologie z oboru truhlářství, která se používá ve městě Rousínov a jeho blízkém okolí.

Jelikož je Rousínov truhlářským městem, neměla jsem se sběrem materiálu a výzkumem větší potíže.

Hlavním a jediným informátorem byl můj dědeček, pan Horymír Jelínek, narozený roku 1931. Celý svůj život prožil v Rousínově, kde se také vyučil truhlářskému řemeslu. Ve svém životě vystřídal několik profesí, nejbližší však měl vždycky k truhlářství, které se věnoval celkem 30 let. Dnes je mu 77 let a je v důchodu.

Při mém výzkumu mi pomohl Dotazník pro nářeční slovník, a to oddíl: truhlářství, tesařství, nářadí na opracování dřeva (viz Přílohy), který mi poskytl Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky v Brně, dále pak obrázky z učebnic (Havránek, K. a kol., *Obecná nauka truhlářská I. + II.*, SN v Praze, Praha 1949, Křupalová, Z., *Technologie*, Sobotáles, Praha 2000) a jiných odborných prací (Palocsay, C. – Pokorný, F., *Nový Orbis pictus*, Nový lid, Brno 1937) a zejména pak návštěva truhlářské dílny, kterou jsem podnikla společně s dědečkem.

Během výzkumu jsem pořídila i několik zvukových nahrávek. Nářeční přepis některých úryvků je uveden v závěru práce (viz Přílohy).

5. Zásady přepisu nářečního materiálu

Jednotlivá hesla ve slovníku zaznamenáváme v nářeční podobě a přepisujeme je, stejně jako exeplifikaci, zjednodušeným dialektologickým přepisem, uplatněným v Českých nářečních textech (SPN, Praha 1976).

Pro přepis *i*, *í* a *y*, *ý* užíváme grafémy *i*, *í* (*pila*, *diha*, *fornírovat*), uvnitř slova respektujeme asimilaci znělosti (např. *čepofka*, *zářeska*), na konci slova ovšem píšeme vždy souhlásku znělou (např. *nebozez*, *struh*).

Měkkost souhlásek *d'*, *t'*, *ň* zaznamenáváme způsobem *d'e*, *t'e*, *ňe*, *d'i*, *t'i*, *ňi* (např. *zlodějka*, *uhelňik*, *t'ihlička*). *Jať* po souhláskách *b*, *p*, *v* rozepisujeme jako *je* (např. *ubjerák*, *dřevjeně*), po souhlásce *m* jako *ňe* (např. *uhlomňer*).

Slovní přízvuk neregistrujeme.

6. Heslo

Jednotlivá hesla řadíme ve slovníku abecedně. Každé slovníkové heslo je vyznačeno tučně a je mu věnován samostatný odstavec. Heslový odstavec obsahuje heslové slovo, gramatickou charakteristiku, lexikální význam a větnou exemplifikaci (u synonym je exemplifikace uvedena pouze u jednoho z nich). Některá hesla obsahují deminutivní podobu (dem. dlátko), odkaz na slovní spojení (píšeme tučně: ve spojení **dřevjené skládaci metr**) nebo na synonymum (píšeme proloženě: viz v a s r v á h a).

U jednotlivých výrazů jsme také sledovali, zda se v daném významu vyskytují ve Slovníku spisovného jazyka českého a v Bartošově Dialektickém slovníku moravském. Pokud je heslo zachyceno ve Slovníku spisovného jazyka českého, je na konci odstavce uvedena zkratka SSJČ a za ní stylové charakteristiky daného výrazu, které tento slovník uvádí. U slov přejatých zaznamenáváme i informace o jejich původu. Pokud se heslo objevuje v Bartošově Dialektickém slovníku moravském, je na konci odstavce uvedena zkratka Bš. Nenachází-li se heslo ve Slovníku spisovného jazyka českého nebo v Bartošově Dialektickém slovníku moravském, neuvádíme tuto informaci v odstavci vůbec.

Slovník obsahuje nejvíce substantiv, méně adjektiv a sloves, objevují se také dvě adverbia.

Substantiva jsou uváděna v nom. sg., následuje koncovka gen. sg. a rod (m., f., n.). Pomnožná substantiva jsou označeny zkratkou pomn. Na druhém řádku je vždy uveden význam hesla a na třetím řádku je kurzívou zaznamenána větná exemplifikace. U některých substantiv jsou uvedeny i deminutivní tvary, ovšem jen tehdy, jedná-li se o skutečné deminutivum. Formální deminutiva jsou do slovníku zařazena jako samostatná hesla.

Slovesa jsou zaznamenána v infinitivním tvaru, za nímž následují koncovky pro 1. osobu sg. přítomného, 3. osobu pl. přítomného, imperativ pro 2. osobu sg., příčestí minulé rodu mužského, podstatné jméno slovesné a vid. Pojí-li se sloveso s nějakými předponami, jsou vypsány na konci řádku. Pokud se sloveso vyskytuje pouze jako předponové, pak je uvedeno jako samostatné heslo. Na dalších řádcích opět následuje význam a užití slova ve větě.

Adjektiva jsou uváděna v mužském rodě, následuje slovní spojení, ve kterém se dané adjektivum vyskytuje, význam tohoto slovního spojení a opět příklad jeho užití ve větě. Připojen je také odkaz na substantiva, se kterými se váže.

U adverbíí, stejně jako u všech ostatních hesel, nechybí význam a exemplifikace.

Některá hesla obsahují i odkaz na příslušný obrázek v obrazové příloze.

7. Slovník

almara, -i f.

skříň

Do almari se ukládají šati.

viz harmara

dem. almárka

SSJČ (z lat.) ob., armara nář.

blinda, -i f.

dýha mezi jádrem a povrchovou dýhou překližky

Blinda měla asi tři milimetri na silu a z ní se pak virábjali laťofki.

viz podiška

blindovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováni; nedok.

skládat křížně jednotlivé vrstvy konstrukční desky

Blindoval sem smrkovou desku.

brósek, -sku m.

příruční kamenný nástroj k broušení

Bróskem se brósili třeba hobliki nebo dláta.

SSJČ brousek

brósit, -im, -ijó, -0, -il, -šeňi; nedok.; na-, vi-, vo-

1. (co) ostřit (nástroj) k řezání, sekání nebo bodání

Hobliki se museli čas vot času taki nabrósit.

2. (co) mechanicky uhlazovat drsný povrch do lesku

Abi bili d'ilce uplne hlatki, tak se brósili šmirglpapirem.

viz hladit, pucovat, šmirglovat, šlejfovat

SSJČ brousiti

bruska, -i f.

brousicí obráběcí stroj

Velki d'ilce se hlad'ili na brusce.

srov. kotáčové, pásové

SSJČ tech.

brusné adj.

ve spojení **brusné papír**

papír sloužící k broušení

Brusné papír muže bit buť skelné nebo smirkové.

srov. papír

viz obr. 22

ve spojení **brusné kotáč**

kotouč sloužící k broušení

Konstrukční spoje se přebrušují na brusnim kotáču.

srov. kotáč

SSJČ brusný

břichatka, -i, f.

pila s vypouklým břitem užívaná zvl. při kácení silných stromů

Z břichatkó řezali dva chlapi stromi v lese.

viz dvóchlapofka, kolkovica, voblókofka

SSJČ

cajkrám, -u m.

skříň na nářadí

Každé z nás mňel svůj cajkrám.

canhóbl, -a m.

hoblík sloužící k vyrovnávání a drsnění desek určených pro klížení a dýchování

Napřed zdrsníš plochi canhóblem a pak to ještě dál vopracuješ.

viz zubák

celokrité adj.

ve spojení **celokrité cink**

krytý zubový spoj

Gdiš spojeňi dvó d'ílcu nejde vid'et, tak je ten cink celokrité.

srov. cink

viz obr. 9c

cid'ič, -a m.

hoblík ke konečnému hoblování opracovaných ploch

S cid'ičem vihlazuješ plochi.

ciglina, -i f.

škrabka

Kulaťina se viškrabala ciglinó a pak se to teprve dobrušovalo šmirglpapirem.

cink, -u m.

výčnělek na jedné součásti těsně zapadající do otvoru v druhé součásti,
tzv. ozub

To se natře lepidlem, ti cinki, a srazi se to.

srov. celokrité, polokrité, votevřené

viz obr. 9

cinkovačka, -i f.

přístroj na vytvoření ozubů

Ozubi se dřív d'elali ručně dlátem, gdiš eš'te neegzistovala cinkovačka.

viz vozubovačka

cinkovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok. i dok.

spojovat, spojit (prkna nebo trámy) na ozub

Cinkuje se tak, že vitvoříš čep a dlap.

SSJČ (z něm.) tech. slang.

cirgl, -u m.

kružítka

Cirgl užíváš, gdiš chceš virobit něco kulatího, třeba barová stoličku.

SSJČ cirkl (z lat.) zast.

viz obr. 31

cirgula, -e f.

kotoučová (cirkulární) pila

Cirgula je dobrá na řezání dlóhéch laťi nebo plátú.

viz cirkulárka, cirkula, cirkulárka

cirkulárka, -i f.

kotoučová (cirkulární) pila

viz cirgula, cirkula, cirkulárka

SSJČ cirkulárka ob.

cirkula, -e f.

kotoučová (cirkulární) pila

viz cirkulárka, cirgula, cirkulárka

cirkulárka, -i f.

kotoučová (cirkulární) pila

viz cirgula, cirkulárka, cirkula

SSJČ ob.

cól, -a m.

stará délková míra (26 mm)

Mi už sme na cóle nemňeřili, ale síle desek se uvád'eli v cólech.

SSJČ coul (z něm.)

cólové adj.

mající délku (šířku) 1 coul

ve spojení **cólovi dláto**

dláto o šířce ostří 1 coul

Cólovi dláto bilo jedno z névječich.

srov. dláto

SSJČ coulový

culók, -u m.

ochranná příložka

*Abi se nábitek nepotlačil ot stužidla, musel se na ňeho přiložit culók
a aš pak utáhnót do poku.*

čep, -u m.

výstupek na jednom ze spojovaných kusů dřeva zasahující do dlabu
druhého kusu

Visekávaji se čepi.

SSJČ tech.

čepofka, -i f.

pila s jemným ozubením, určena k přerézávání, čepů, kolíků, lišt a
drobných součástí

Čepofkó se řežó menši kóski.

viz zářeska

viz obr. 3

čepové adj.

vztahující se k čepu

ve spojení **čepovi dláto**

dláto užívané k dlabání úzkých hlubokých děr

Čepovim dlátem mužeš třeba cinkovat.

srov. dláto

viz dřeropáč, lochpajtl

SSJČ čepový tech.

viz obr. 10b

člunkař, -a m.

hoblík určený k hoblování do oblouku

Člunkařem sme hoblovali polokulařini.

dekupírka, -i f.

vyřezávací stroj

Dekupírkó se viřezává diha při virobje interzijí.

SSJČ dekupírka (z něm. < fr.) tech. slang.

viz obr. 18

diha, -i f.

tenké prkénko, zpravidla ze vzácnějšího dřeva, kterým se obkládá nábytek

Nalepiš na plát dihu a šupneš to do lisu.

srov. krájená, loupaná, řezaná

SSJČ dýha

dihárna, -i f.

výrobna dýh

Z dihární nám vozili dihi.

SSJČ dýhárna

dihář, -a m.

dělník zaměstnaný při výrobě dýh

Dihář virábi dihi na kráječce nebo lópačce.

SSJČ dýhař

dihověska, -i f.

nástroj na řezání, skládání dýhy

Dihověsku sem užival třeba při virobje sesazenek.

viz obr. 5

dihovačka, -i f.

stroj na výrobu řezaných dýh

Dihovčká se kráji jeden kósek dihi po druhim.

SSJČ dýhovka tech.

dihovat, -uju, -ujó, -uj, -ová, ováňi; nedok.; za-

1. zpracovávat dýhy

2. (co) obkládat dýhami

Dihuje se tak, že potřeš desku lepidlem, dáš na to tu dihu a dá se to do lisu.

viz fornírovat

SSJČ dýhovat

dlabat, -u, -ó, -é, -ál, -áňi; nedok.; vi-

vysekávat, dloubit dlátem nebo podobným nástrojem

Vidlabál dúlek do dřeva.

viz štemovat

SSJČ

dláto, -a n.

ocelový nástroj s ostřím klínovitého tvaru v dřevěné rukojeti sloužící

k dlabání

Dlátem vidlabuješ přebitečné materijál.

dem. dlátko

srov. cólové, čepové, křižové, pulcólové, třičtvrťecólové, zapóšťeci

SSJČ

viz obr. 10

dno, -a n.

spodek skříňe

Ukládal si boti na dno skříňe.

dráškovaci adj.

ve spojení **dráškovaci fréza**

fréza sloužící k frézování drážek

Dráškovaci fréza ud'elá do dřeva dráški.

srov. fréza

SSJČ drážkovací tech.

dráškovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, ováňi; nedok.; vi-

(co) opatřovat drážkami, dělat drážky v něčem

Dráškuje se třeba vnitřek skříňki, abi se tam mohlo usad'it posuvní sklo.

viz falcovat

SSJČ drážkovati tech.

dráškovec, -a m.

hoblík k vytváření drážek

Dráškovcem uděleš drážky pro ty posuvní skla.

viz falchóbl

dřevjené adj.

zhotovený, vyrobený, získaný ze dřeva

ve spojení **dřevjené skládací metr**

dřevěný nástroj určený k měření, složený z jednotlivých, kloubovitě spojených dílů

Dřevjené skládací metr byl pro stolaře prostě nezbytné.

srov. metr, skládací

SSJČ dřevěný

viz obr. 26

dřevotříska, -i f.

průmyslově lepená deska z dřevěné drtě a lepidla

Dřevotříska se lisuje v teplém lisu.

duršlók, -u m.

nástroj k prorážení (probíjení) dřeva

Gdiš chceš udělat díru do dřeva, třeba na silnější vrut, vezmeš si na to duršlók.

viz dřerovačka, prubojník

dvóchlapofka, -i f.

pila s vypouklým břitem užívaná zvl. při kácení silných stromů

Dvóchlapofka se jí říká proto, že s ním řezali dva chlapi a každé ji držel za jeden konec.

viz břichatka, kolkovica, voblókofka

dřerofka, -i f.

úzký pilový list s rukojetí na jednom konci

Dřerofko vyřežeš do desky díru určitého tvaru.

viz zlodějka, lochsek

SSJČ děrovka tech.

viz obr. 2

d'eropáč, -a m.

dláto užívané k dlabání úzkých hlubokých děr

Ďeropáčem vitvoříš čepi.

viz čepovi dláto, lochpajtl

SSJČ děropáč tech.

d'erovačka, -i f.

nástroj k prorážení (probíjení) děr

Ďerovačka je to sami co prubojňik.

viz duršlók, prubojňik

SSJČ děrovačka tech.

fach, -u m.

příhrádka, oddělení, police

Prádelňik má vječínó pjet nebo šest fachu.

SSJČ (z něm.) ob. říd.

fachlajsna, -i f.

lišta pod police

Nédříf s obó stran upevníš fachlajsni a na ňe pak položíš tu policu.

falc, -u m.

ohrnutý okraj, kterým plochy do sebe zasahují, záhyb;

zářez v dřevě, sloužící ke spojování, drážka, žlábek, dlab, ozub

Abi bil rám obrazu zajímavější, tag na ňem ud'eláš falc.

SSJČ (z něm.) tech. a stav. slang.

falchóbl, -a m.

hoblík k vytváření drážek

Falchóblem ud'eláš v d'ílcu polodrášku.

viz drážkovec

falcovat, -uju, -ujó, -uj, -ová, ováň; nedok.; vi-

(co) opatřovat drážkami, dělat drážky v něčem

Falcování je buť pro okrasu nebo aby do sebe jednotliví dřevo zapadli.

viz drážkovat

SSJČ (z něm.) tech. a stav. slang.

falcovník, -a m.

hoblík k hoblování drážek nebo ploch v pravém úhlu

viz římsovňík

Bš falcovník

fáza, -e f.

zkosená hrana

Fáza muže být úplně nepatrná, že ji ani nemusíš vidět.

fázovat, -uju, -ujó, -uj, -ová, -ováň; nedok.; vo-

okosit hrany

Fázuje se proto, aby hrana nebila tak vostrá.

fest adv.

pevně

viz na fest

SSJČ (z něm.) poněk. zast. ob.

filčsajba, -i f.

dřevěný paklík potažený filcem určený k fázování

Na filčsajbu přiložíš brusné papír a fázuješ.

fládr, -u m.

přirozená kresba dřeva tvořená letokruhy v jeho podélném

nebo šikmém řezu

Každé dřevo má jiné fládr.

SSJČ (z něm.)

fládrovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok.

(v lakýrnictví a truhlářství) žilkovat, tj. napodobovat strukturu dřeva

Fládrovál dubovi dřevo.

SSJČ řem. slang.

fleksa, -e f.

úhlová bruska (má flexibilní použití)

Fleksó se třeba skracujó kolejnice a rúzni trupki.

viz rozbrušovačka

viz obr. 20

flikovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok.; za-

vyspravovat vadná místa, opravovat

Zaflikovál to vadni misto dřevjenim špuntem.

SSJČ (z něm.) ob.

forichtung, -u, m.

šablona, přípravek

Podle forichtungu si obrísuješ určité tvar na dřevo.

formátka, -i, f.

okružní formátovací pila

Formátkó řežeš ot šířki a od délki na přesné rozmňer.

fornir, -u m.

dýha

Rospařená dřevjená kulaťina se kráji na tenki plátki a je s teho fornir.

SSJČ fornýr též furnýr (z něm. < fr.) řem. slang. a ob.

fornírovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok.

(co) fornýrem, furnýrem obkládat, dýhovat

Forníruje se v pokách nebo v lisu.

viz dihovat

SSJČ též *furnýrovat* řem. slang. a ob

forota, -i f.

zásoba

Fšecko dřevo se nakupovalo do foroti.

SSJČ (z něm. zákl.) ob.

Bš

fošna, -i f.

silné prkno, silnější než 40 mm

S fošen sme virábjeli okna a dveře.

dem. fošnička

SSJČ (z něm. zákl.) výr.

fréza, -i f.

několikabřitý rotační nástroj na obrábění kovu nebo dřeva

Na fréze můžeš třeba fázovat.

srov. drážkovací

SSJČ (z fr.) tech.

frézovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováni; nedok.

obrábět frézou dřevo

Frézovál prkna.

SSJČ tech.

frzenk, -u m.

zahlubovací nástroj

Frzenkem se vihlóbi jamka pro hlavu vrutu.

viz záhlubník, zahlubovač

viz obr. 8

fugovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováni; nedok.

spojit (prkna, dýhy apod.) do rovné plochy beze spár

Diha se fuguje lepicí páskó.

viz sesazovat

fuchšvanc, -u m.

truhlářská pila s úzkým, protáhlým listem a s rukojetí na jednom konci

Gdiš chceš uříznót jenom neaké menši hranolek, tak si vezmeš fuchšvanc.

viz vocaska

viz obr. 4

fuk, -u m.

spára

Při sesazováni tam nesmi zvostat žádné fuk.

Bš

futro, -a n.

dveřní nebo okenní rám, zárubeň

Futra to só zárubně dveří.

SSJČ (z něm.) ob.

gérung, -u m.

spojení lišt pod určitým úhlem

Gérunk se d'elá třeba při výrobě rámů.

viz pokos

gérungmos, -a m.

truhlářské nářadí k měření a rýsování pokosů

Gérungmosem viznačíš ten pokos.

viz pokosník

glanc, -u m.

lesk

Aš poslední vrstvá laku temu dodáš ten pravé glanc.

SSJČ (z něm.) poněk. zast. ob.

glancovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok.

(co) leštit

Glancováňim dosáhneš visokího lesku.

SSJČ (z něm.) zast. ob.

gláspapír, -u m.

typ brusného papíru s naklíženou vrstvou skleněného prášku

viz skelné papír

grodhóbl, -a m.

hoblík, jímž se hoblují svlaky

Grodhóblem se vihobluje taková zešikmená drážka.

viz svlakovňik

gród, -a m.

výztužné prkno (lišta) upevněné napříč a spojující několik prken

Gródem spojiš víc kusú desek k sobje.

viz svlak

grótsek, -u m.

pila k řezání zářezů pro svlak

Grótsekem se řeže do šikmini, t'ím se vitvoří svlak a pak se to vidlabe nebo vihobluje.

viz svlakofka

viz obr. 6

grundhóbl, -a m.

hoblík na vybírání

Grundhóblem vihobluješ takoví korítka.

viz vibjerák

grundovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok.

poprvé leštit

Grundováňi je základňi lešřeňi na visoké lesk.

harmara, -i f.

skříň

viz almara

SSJČ nář.

heft, -u, m.

násada, držadlo (u dláta)

Heft je ta část dláta, za keró ho držiš.

viz štilko

SSJČ (z něm.) nespis.

hidraulické adj.

využívající energie kapalin

ve spojení **hidraulické lis**

lis využívající energie kapalin

V hydraulickim lisu se diha přilepuje na dřevjení pláti.

srov. lis

SSJČ hydraulický tech.

hlad'ik, -a m.

menší hoblík k jemnějšímu rovnání ploch, hladicí hoblík

Hlad'ikem se d'ilce dohoblujó najemno.

viz pucák, šlichthóbl

SSJČ hladík

hlad'it, -im, -ijó, -0, -il, -zeňi; nedok.; vi-

brousit brusným papírem

viz brósit, pucovat, šlejfovat, šmirglovat

SSJČ hladiti tech.

hlad'ítko, -a n.

nástroj, kterým se uhlazuje, hladí

Hlad'ítkem se ta diha přitlači na hranu.

srov. rajbovací

SSJČ hladítko odb.

hmožd'inka, -i f.

úzký špalík z tvrdého dřeva, kovu nebo kamene sloužící k spojování nebo k zajištění polohy kamenů, trámů nebo jiných částí stavebních konstrukcí
Hmožd'inkó se spojujó konstrukční d'ilce nábitku.

SSJČ hmoždinka tech.

hoblér, -a m.

dělník pracující na hoblovacím stroji
Hoblér d'elá na srovnávačce nebo protahovačce.

SSJČ hoblíř

hoblica, -e f.

těžký pracovní stůl se dvěma svěráky, účelně zařízený k hoblování dřeva
Hoblica je d'elaná přímo pro stolaře.

viz ponk

SSJČ hoblice tech.

viz obr. 16

hoblík, -u m.

1. ruční nástroj k vytváření hladkých ploch při obrábění dřeva
Hoblíkú je hodně druhú, záleží na tim, co chceš d'elat.

srov. profilové

SSJČ hoblík (z něm. zákl.) řem.

2. truhlář

Truhlářovi se říká aji hoblík.

hoblina, -i f.

tenký delší zatočený odřezek vznikající při hoblování dřeva
Při hoblování vzniká otpat, a to só právje ti hoblini.

viz hoblovačka

SSJČ

hoblmašina, -i f.

stroj na srovnání síly materiálu, protahovací stroj

Na hoblmašiňe se fšechni deski srovnajó na sténó tlóšťku.

viz hoblofka, hoblomačka, protahovačka, tlóšťkovačka

viz obr. 19

hoblofka, -i f.

stroj na srovnání síly materiálu, protahovací stroj

viz hoblmašina, hoblomačka, protahovačka, tlóšťkovačka

viz obr. 19

hoblomačka, -i f.

1. tenký delší zatočený odřezek vznikající při hoblování dřeva

viz hoblina

SSJČ

2. stroj na srovnání síly materiálu, protahovací stroj

viz hoblmašina, hoblofka, protahovačka, tlóšťkovačka

SSJČ tech.

viz obr. 19

hoblovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok.; vo-

vyhlazovat drsný povrch desky hoblíkem

Vohobloval fošnu.

SSJČ

ježít se, -im, ijó, -0, -il, -žěňi; nedok.; na-, z-

stavět se, stát, trčet jako ježčí bodliny

Plocha dřílca se muže zježit, gdiš hobluješ proti letum.

SSJČ

kantna, -i f.

hrana, okraj

Hraňe se taki říká kantna.

kasejnové adj.

ve spojení **kasejnové klich**

druh truhlářského klichu

Kasejnovim klichem se dihuje za studena.

srov. klich

SSJČ kaseinový (z lat. zákl.)

kastla, -e f.

skříňka, schránka, zprav. zasklená

Negdo virábjel třeba jenom samí kastle.

SSJČ kastle (z něm.) zast. ob.

katr, -u m.

pila s pilovým listem zasazeným do rámu

viz rámořka, rámová pila

SSJČ tech. slang.

viz obr. 1

kips, -u m.

sádra

Klich smíchané s kipsem zapravuje nerovnosti na spárořce.

SSJČ gyps (z řec.) poněk. zast. ob.

kit, -u m.

tmel

Kit se virábi s pálené křidi a klichu.

SSJČ kyt (z něm.) ob.

kitmesr, -a m.

špachtle na nanášení tmelu

Kitmesrem ten kit naneseš na spárořku a zahladíš.

viz tmelňička

kitovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; ned.; za-

tmelit (kytem)

Gdiž je v desce ňejaká jamka, tak se to zakituje a t'ím se to srovná.

SSJČ kytovati (z něm.) ob.

kivadlofka, -i f.

pila upevněná na způsob kyvadla

Kivadlofka je upevněná na takovim ramenu, kerí se dá posóvat podle potrebi.

viz kivadlova pila, pendlofka

kivadlové adj.

ve spojení **kivadlová pila**

pila upevněná na způsob kyvadla

viz kivadlofka, pendlofka

srov. pila

SSJČ kyvadlový

klapačka, -i f.

lišta kryjící spáru dveřních nebo okenních křídel, poklopka, záklopka

Klapačka přidržíje křídla dvířek u sebe a t'ím navíc chráňi před vñiknuťim prachu.

viz šláklajsna

SSJČ expr. stav.

Bš

klih, -u m.

tuhé lepidlo vzniklé zpravidla zpracováním zvířecích odpadků, rozpustné v horké vodě

Klihem se lepili dihi na dřevo.

srov. kostňi, kasejnové

SSJČ též klíh

klížit, -im, -í, -0, -il, -eňi; nedok.; s-

spojovat, lepit klihem

Klížil dihu.

SSJČ

klopkař, -a m.

hoblík s klopkou určený k hladkému vyhoblování ploch

Klopkařem se hoblovalo najemno.

viz klopňik, toplhóbl

SSJČ klopkář řem.

klopňik, -a m.

hoblík s klopkou určený k hladkému vyhoblování ploch

viz klopkař, toplhóbl

knecht, -u m.

nářadí sloužící k stahování např. desek při klížení

viz stužidlo

viz obr. 24

kolikovačka, -i f.

stroj na vrtání otvorů pro kolíky

Kolikovačko se uďelali do deski dřirki a do tech dřrek se pak zasadili koliki.

kolkovica, -e f.

pila s vypouklým břitem užívaná zvl. při kácení silných stromů

viz břichatka, dvóchlapofka, voblókofka

kolovrátek, -u m.

přístroj na ruční vrtání

Na kolovrátek si mužeš přid'elat rúzni velikost'i vrtáku.

viz vinta, pórvinť

SSJČ tech.

viz obr. 11

kostn, -u m.

prádelník

Kostn to je vlastně taková komoda.

kostní adj.

ve spojení **kostní kliš**

druh truhlářského klišu

Kostním klišem se dihuje za tepla.

srov. kliš

SSJČ výr.

kotóč, -a m.

deska nebo plochý válec otáčející se kolem své osy

Kotóč se nasadí na hřídél.

srov. brusné, pilové

SSJČ kotouč stroj.

kotóčové adj.

týkající se kotouče

ve spojení **kotóčová bruska**

bruska fungující na principu točícího se kotouče

Do kotóčové bruski se dával šmirglpapír ruzního zrňeňi.

srov. bruska

SSJČ kotoučový tech.

krajcmajzl, -u m.

nástroj sloužící k zadlabávání závěsů

Krajcmajzlem se visekajó d'íri pro ten pant.

viz zapóšťeci dláto

krájené adj.

ve spojení **krájená diha**

dýha vyrobená krájením na plátky

Krájená diha má podélní leta.

viz řezané

srov. diha

kraml, -u m.

železná svora k spojování trámů, tesařská skoba

Trámi só spojeni na dlap a čep a ještě se to pojistí kramlem.

SSJČ kramle f. (z něm.) ob.

krat'ička, -i f.

zkracovací pila

Krat'ičko se d'ilec zařeže na přesný míru.

viz skracovačka

kredenc, -a m.

skříň na nádobí a na příbory (někdy též na uschovávání pečiva a nápojů),

příborník

Do kredenca se ukládalo kuchiňski náčiňi.

SSJČ též kredence fem. (z něm. < it.) řidč.

kreovat, -uju, ujó, -uj, -ovál, -áňi; nedok.

pojit na pokos

Krepovál rám.

křížové adj.

ve spojení **křížovi dláto**

dláto sloužící k zadlabávání okenních a dveřních závěsů

křížovi dláto uživali spiš stavebni truhlári

srov. dláto

SSJČ křížový tech.

kulaté adj.

ve spojení **kulaté pilník**

pilník s kruhovým průřezem

Gdiš máš v desce otvor a chceš ho trochu zvječit, tak si stačí vzit kulaté pilník.

srov. pilník

SSJČ kulatý

lajsna, -i f.

lat'

Lajsni užívali taki tesaři na střechi.

SSJČ (z něm.) ob.

lat'ofka, -i f.

silná konstrukční deska vyrobená překlížením středu ze skládaných hraněných latí dýhovým pláštěm

Lat'ofka bila strašně háklivá na króceňi, a tak se dnes užívá spiš dřevotřiska.

SSJČ lat'ovka dřev., řem.

lauflajsna, -i f.

vodicí lišta zásuvek

viz pojezdňi ca

libela, -e f.

přístroj k určování vodorovné polohy ploch

viz šlauchváha, vasrváha, vodováha

SSJČ (z lat.) fyz.

viz obr. 25

lineal, -u m.

pravítko

Linealem se mňeřila délka a рисоvalo se na dřevo.

SSJČ lineál (z lat.) poněk. zast.

lis, -u m.

stroj na mechanické zpracování tlakem

ve spojení **hydraulické lis**

V hydraulickim lisu se lisuje diha za tepla.

srov. hydraulické

SSJČ

lochpajtl, -a, m.

dláto, které se používá na opracování čepu

viz čepovi dláto, dřeropáč

lochsek, -u m.

úzký pilový list s rukojetí na jednom konci

viz zlodějka, dřerofka

viz obr. 2

lópané adj.

ve spojení **lópaná diha**

dýha vyrobená loupáním

Lópaná diha má fládrovi leta.

srov. diha

SSJČ loupáný

lupenka, -i f.

1. tenké prkénko k vyřezávání

Viřezával z lupenki.

viz popundekl

SSJČ

2. pila s jemným pilovým listem, upnutém v čelistech ocelového rámu s držadlem, vhodná pro vyřezávání nepravidelných otvorů

Lupenkó sme viřezávali postavički do betléma.

viz lupenková pilka

SSJČ

lupenkové adj.

ve spojení **lupenková pila**

pila s jemným pilovým listem, upnutém v čelistech ocelového rámu
s držadlem, vhodná pro vyřezávání nepravidelných otvorů

viz lupenka

srov. pila

SSJČ lupenkový

macek, -a m.

dlouhý hoblík s rukojetí, sloužící k přerovnání a přesnému opracování
velkých ploch

Mackem se mi dicki dobře hoblovalo, protože je heski velké.

viz ráfponk

SSJČ řem. slang.

mafl, -a m.

ruční kotoučová pila

Řezál to maflem.

metr, -a m.

měřítka dlouhá jeden metr (někdy i delší, např. 1,50 m, 2 m)

ve spojení **dřevjené skládaci metr**

dřevěný nástroj určený k měření, složený z jednotlivých, kloubovitě
spojených dílů

Dřevjené skládaci metr bil pro stolaře prostě nezbitné.

srov. dřevjené, skládaci

SSJČ

viz obr. 26

mitlštik, -u m.

střední kus u pily, rozpěrka

Mitlštik drží špagát, abi se nerozmotal.

viz obr. 1b

mňeřitko, -a n.

měřicí nástroj nebo přístroj, zejména k měření délek

Přiložil si to mňeřitko na desku.

srov. posuvní

SSJČ

modifik, -u m.

větší spojovací šroub s velkou plochou hlavou

Modifikama se spojovali jednotliví částí nábitku.

viz obr. 13

mustr, -u m.

vzor, vzorek

Ukázali nám mustr a podle něho sme virábjeli další kusi.

SSJČ (z něm.) poněk. zast. ob.

nafest adv.

pevně

Do puku to musíš utáhnót nafest, abi to dobře drželo.

viz fest

napínák, -u m.

kolík sloužící k napnutí motouzu na rámové pile

Ďíki napínáku se napne ten špagát a t'ím se pak napne aji ten pilové pás.

viz šprajc

SSJČ napínák tech. slang.

viz obr. 1a

nebozez, -a m.

šroubovitý vrták do dřeva

Nebozezem sme vrtali ručne pomoci vinti.

SSJČ též nebozíz nář. (z germ. zákl.)

nudhóbl, -a m.

žlábkovací hoblík

Nudhóblem vihobljuješ žlábek.

viz žlápkovač, žlápkovec

nut, -u m.

žlábek, drážka

Vihoblovál nut.

nutovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; ned.; vi-

vytvářet (na něčem) žlábek, žlábký, opatřovat žlábký

Vinutovál žláпки a do nich se pak zasadili posuvní skla.

viz žlápkovat

pacholek, -lka m.

pomocný přidržovací nástroj

Na pacholkovi si nastaviš víšku a utáhneš ho do ponku.

SSJČ pachole neutr. tech.

viz obr. 17

pajc, -u m.

mořidlo

Napustil dřevo pajcem.

SSJČ též pác (z něm.) poněk. zast. ob.

pajcovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; ned.; na-

(co) mořit

Pajcovál dřevo hóbó.

SSJČ též pácovat poněk zast. ob.

pajlont, -u m.

otvor v hoblici

Do pajlontu se dá železné ponkhák.

pakl, -u m.

dřevěný špalík na uchycení brusného papíru

Paklik se obalil brusnim papírem a brósilo se s tim.

dem. paklik

pant, -u m.

dvevní nebo okenní závěs

Dveře só zavješeni na třech pantech.

SSJČ (z něm.) ob.

pantok, -a m.

větší úzká sekera s dlouhým toporem

Sekál pantokem.

SSJČ (z něm.) nář.

Bš

papír, -u m.

výrobek upravený do podoby tenkých listů

Brósilo se bud' smirkovim nebo skelnim papírem.

srov. brusné, skelné, smirkové

SSJČ papír

Bš papír

pasovat, -uju, ujó, -uj, -ová, -áňi; nedok.

přiléhat, padnout, hodit se

Dvířka skřiňki k sobje musijó pasovat.

SSJČ též pasovat se (z něm.) poněk. zast. ob.

pásové adj.

ve spojení **pásová bruska**

stroj s nekonečným brusným pásem

Na pásové brusce se brósijó spiš vječi d'ilce.

viz pucovačka

srov. bruska

ve spojení **pásová pila**

stroj s nekonečným pilovým pásem

Na pásové pile se rozřezávalo jenom nahrubo.

srov. pila

SSJČ pásový tech.

pemzlik, -a m.

štětec

Lepidlo se nanášelo pemzlikem.

SSJČ pemzlík (z něm. < lat.) zast. ob.

pendlofka, -i f.

pila upevněná na způsob kyvadla

viz kivadlofka, kivadlová pila

pila, -e f.

nářadí případně stroj s jedním nebo několika pilovými listy nebo kotouči

Řeže piló.

dem. pilka

srov. kivadlové, lupenkové, pásové, rámové

SSJČ tech.

pilník, -a m.

podélný truhlářský nástroj opatřený na povrchu ostrými křižujícími se

záseky, užívaný k pilování

Zaobloval hrani pilníkem.

srov. kulaté, ploché, pulkulaté

SSJČ pilník

pilovat, -uju, ujó, -uj, -ovál, -áňi; nedok.; vi, vo-, u-

(co) obrábět (obrušovat, uhlazovat) pilníkem (zprav. kovové předměty)

Piloval pilníkem.

SSJČ

pilové adj.

ve spojení **pilové kotůč**

ocelový kotouč opatřený zuby, jímž se provádí vlastní řezání

Pilové kotůč se nasadí na hřídel okružní pili.

srov. kotůč

viz obr. 21

ve spojení **pilové pás**

ocelový pás opatřený zuby, jímž se provádí vlastní řezání

U pásové pily se pilové pás točí pořád dokola.

srov. pás

SSJČ pilový tech.

ploché adj.

ve spojení **ploché pilník**

pilník s obdélným průřezem

Plochim pilníkem se třeba zvječovala šířka drášky.

srov. pilník

SSJČ plochý tech.

viz obr. 15

podiška, -i f.

dýha mezi jádrem a povrchovou dýhou překližky

viz blinda

SSJČ poddýžka tech.

pojezdňica, -e f.

vodicí lišta zásuvek

Na pojezdňice se nasadilo šufle.

viz lauf-laj-s-na

poki, -u pomn.

velké stolařské stahovákы, složené zprav. ze šesti dílů, nahrazující lis

V pokách se provádělo ruční lisování.

pokos, -u m.

spojení lišt pod určitým úhlem

viz gérunk

SSJČ tech.

pokosňica, -e f.

upínací zařízení na přirézávání pokosů

Pokosňica vipadá jako korítko a řežež v ňem pod rúznim úhlem.

SSJČ pokosnice tech.

viz obr. 23

pokosník, -a m.

truhlářské nářadí k měření a rýsování pokosů

viz gérunkmos

SSJČ pokosník tech.

politírovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -áňi; nedok.; na-

(co) opatřovat bezbarvým leskem

Gdiš se d'ílce napolitírovali, tag bili upľne hlatkí a visoce se leskli.

SSJČ politýrovat ob.

politura, -i f.

bezbarvý lak tvořící hladkou lesklou vrstvu

Politura se nanášela króživim pohibem.

SSJČ (z lat.) tech.

polna, -i f.

smotaná látka, kterou se nanášela politura

Polna se napusťila polituró a naneslo se to na dřevo.

polokrité adj.

ve spojení **polokrité cink**

částečně krytý zubový spoj

Dno skřínki se mohlo d'elat na polokrité cink.

srov. cink

viz obr. 9b

ponk, -u m.

řemeslnický pracovní stůl

Stál u ponku a hoblovál.

viz hoblica

SSJČ (z něm. zákl.) ob.

viz obr. 16

ponkhák, -u m.

nástroj k upevnění dílce při opracování

Nédřif si ten d'ilec přiřevňil do ponkháku a aš pak s ňem dál pracováł.

popundekl, -a m.

tenké prkénko k vyřezávání

viz lupenka

SSJČ papndekl též papundekl (z něm.) ob., slang.

pórvint, -a m.

přístroj na ruční vrtání

viz kolovrátek, vinta

viz obr. 11

poříz, -a m.

nůž (s rukojeťmi na obou koncích) na podélné ořezávání dřeva

Pořís používali spiš kolaři na lókoře.

SSJČ řem.

posuvné adj.

ve spojení **posuvni mňeřitko**

používá se k měření, které vyžaduje větší přesnost, k měření tloušťek a průměrů

viz posuvník, šubr, šupléra

srov. mňeřitko

SSJČ posuvný

viz obr. 29

posuvník, -a m.

používá se k měření, které vyžaduje větší přesnost, k měření tlouštěk a průměrů

viz posuvni mňeřitko, šubr, šupléra

viz obr. 29

profilové adj.

ve spojení **profilové hoblík**

hoblík pro zhotovování určitých druhů drážek

Misto profilových hoblíků už se neska používá fréza.

srov. hoblík

protahovačka, -i f.

stroj na srovnání síly materiálu, protahovací stroj

Nastavil si na protahovačce určitou sílu a mňel pak fšechni prkna sténe silni.

viz hoblmašina, hoblafka, hoblavačka, tlóšťkovačka

SSJČ tech.

viz obr. 19

protahovat, -uju, ujó, -uj, -ovál, -áňi; nedok.

obrábět (vnitřní nebo vnější plochu součásti) nástrojem s mnoha břity tažením

Protahoval fošni na hoblmašiňe.

SSJČ tech.

prubojník, -u m.

nástroj k prorážení (probíjení) dř

Gdiš chceš do dřeva zasadit vrut, použiješ k temu prubojník.

viz dřerovačka, dřšlók

SSJČ průbojník tech.

překliška, -i f.

deska sklížená z několika vrstev dřív lepených na sebe kolmo ke směru vláken, překližovaná deska

Překliška bila složená z lichého počtu dih.

viz švartna

SSJČ překližka dřev.

příklepka, -i f.

příklepová vrtačka

Příklepkó se vrtalo do dřív při zavješování skříněk.

příložník, -u m.

pravítko sloužící k rýsování na rýsovací desce

Příložník sem užíval jenom na učilišti ke kreslení výkresu.

SSJČ příložník

viz obr. 27

pucák, -a m.

menší hoblík k jemnějšímu rovnání ploch, hladicí hoblík

viz hladík, šlichthóbl

pucovačka, -i f.

stroj s nekonečným brusným pásem

viz pásová bruska

pucovat, -uju, ujó, -uj, -ovál, -áňi; nedok.; na-, ví-, vo-

1. (co) čistit

Před lakováním se každé dřív musí pořádně vopucovat.

SSJČ (z něm.) poněk. zast. ob.

2. (co) mechanicky uhlazovat drsný povrch do lesku

viz brósit, hladit, šmírglovat, šlejfovat

púda, -i f.

vršek skříňe

upevňoval púdu skříňe

pulcólové adj.

ve spojení **pulcólovi dláto**

dláto o šířce ostří půl coulu

Dlabál pulcólovim dlátem.

srov. dláto

pulkulaté adj.

ve spojení **pulkulaté pilník**

pilník s půlkruhovým průřezem

Pilovál pulkulatim pilníkem.

srov. pilník

ráfponk, -a m.

dlouhý hoblík s rukojetí, sloužící k přerovnání a přesnému opracování
velkých ploch

viz macek

rajbovací adj.

ve spojení **rajbovací hladítko**

hladítko na dýchování hran

Rajbovacim hladítkem se diha přitlačila na hranu.

srov. hladítko

rajbovat, -uju, ujó, -uj, -ovál, -áňi; nedok.; vi-

nalepovat hranu dřením, drhnutím

Rajbovál hranu na desku.

SSJČ z něm. ob.

rám, -u m.

součást pily, do které se napíná pilový list

Pilové list je uchycené v rámu.

SSJČ tech.

rámofka, -i f.

pila s pilovým listem zasazeným do rámu

Rámofko se řezali dřelce nastojáčku.

viz katr, rámová pila

SSJČ rámovka tech.

viz obr. 1

rámové adj.

ve spojení **rámová pila**

pila s pilovým listem zasazeným do rámu

viz katr, rámofka

srov. pila

SSJČ rámový tech.

viz obr. 1

ranhóbl, -a m.

ubírací hoblík

Ranhóblem se ubírala hrubá tříska.

viz ubjerák

rašpla, -e f.

druh pilníku k opracování měkkého materiálu

Rašpla je hrupši jak pilník.

viz struhák

SSJČ rašple (z něm.) tech.

viz obr. 14

rašplovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok.; vi-

(co) opracovávat (čistit, uhlazovat) rašplí

Napřet rašplovál a pak to dopilovál.

SSJČ rašplovati (z něm.) výr.

regál, -u m.

(velká) police, stojan s příhradami; jeho jednotlivá příhrada

Materijál se ukládal buď na regále nebo na paleti.

SSJČ (z něm. < it.)

rések, -ska, m.

dílenský rýsovací nástroj

Réskem si ud'elal risku a podle ní řezál.

SSJČ rejsek tech.

viz obr. 30

rovnačka, -i f.

srovnávací frézka

viz srovnávačka, vobrichtka

rozbrušovačka, -i f.

úhlová bruska (má flexibilní použití)

viz fleksa

viz obr. 20

rozvotka, -i f.

nástroj na rozvádění pily

Rozvotka mñela každé zub na jednu stranu.

viz šraňkovačka, šraňkovník, zubovačka

viz obr. 12

ruční adj.

ve spojení **ruční vrtačka**

vrtačka určená pro montážní práce

Ruční vrtačka bila dobře přenosná, a tak sme si ju brali na montáže na upevñeñi nábitku.

srov. vrtačka

SSJČ tech.

rukvant, -u m.

zadní stěna skříně

Rukvant se d'elal s překliški.

viz z áda

řezané adj.

ve spojení **řezaná diha**

dýha vyrobená řezáním na plátky

viz krájené

srov. diha

řezat, -žu, -žó, řež, -ál, -áňi; nedok.; na-, vi-

1. (co) ostrým nástrojem dělit na části nebo oddělovat

Nařezál ten velké plát na mali destički.

2. (co) ostrým nástrojem vytvářet; vyřezávat

Viřezál do dveří otvor, do keriho se vložil zámek.

SSJČ

řimsovňik, -a m.

hoblík k hoblování drážek nebo ploch v pravém úhlu

viz falcovňik

SSJČ řimsovňík řem.

sajtna, -i f.

postranice, bočnice

Postel má dvje sajtni.

sekretář, -u m.

skříň s větším počtem zásuvek nebo přihrádek se sklopnou deskou

(sloužící též jako psací plocha)

Do sekretáru se ukládajó třeba dopisi.

SSJČ

sesazenka, -i f.

dýha pro povrchové plochy nábytku s vhodně sesazenou kresbou (léty)

Sesazenka je z několika částí dihi.

SSJČ dřev.

sesazovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok.

spojit (prkna, dýhy apod.) do rovné plochy beze spár

viz *fugovat*

SSJČ výr.

skelné adj.

ve spojení **skelné papír**

typ brusného papíru s naklíženou vrstvou skleněného prášku

Skelné papír se užíval ke sténém potřebám jako smirkové papír.

viz *gláspapír*

srov. papír

SSJČ skelný zbož.

skládaci adj.

ten, který může být skládán, sestavován

ve spojení **dřevjené skládaci metr**

dřevěný nástroj určený k měření, složený z jednotlivých, kloubovitě

spojených dílů

Dřevjené skládaci metr bil pro stolařa prostě nezbitné.

srov. dřevjené, metr

SSJČ skládací

viz obr. 26

skracovačka, -i f.

zkracovací pila

viz *krat'ička*

SSJČ zkracovačka les., dřev.

smirkové adj.

ve spojení **smirkové papír**

typ brusného papíru opatřený na jedné straně naklíženou vrstvou
rozdrceného smirku

Smirkové papír se rozlišoval podle zrnitosti.

viz šmirgl, šmirglpapír

srov. papír

SSJČ smirkový zbož.

sokl, -a m.

podstavec, např. sokl skříně

Sokl se tam dává, aby dvířka nedolíhali k zemi.

dem. soklik

SSJČ též cokl ob. (z něm. < fr.) výr. (v truhlářství)

sóstružit, -im, -ijó, -0, -il, -žeňi; nedok.; vi-

obrábět na soustruhu

Sóstružil ozdobní noški.

viz ubírat

SSJČ soustružit

spároafka, -i f.

deska vytvořená pevným sklížením několika prken

Spároafku sme užívali převážně na police.

SSJČ spárovka tech.

spívat, -ám, -ajó, -é, -al, -váňi; nedok.; za-

znít zpravidla příjemnými zvuky připomínajícími zpěv

Pila spívá, gdiž dobře řeže.

SSJČ zpívati expr.

srovnávačka, -i f.

srovnávací frézka

viz rovnačka, vobrichtka

SSJČ tech.

stolárna, -i f.

(na Moravě) truhlárna

Na stolárňe d'elali spiš chlapi, ženských bilo málo.

SSJČ

stolař, -a m.

(na Moravě) truhlář

Na učilištu bili stolaři a čalóňici.

SSJČ

Bš

stolařina, -i f.

stolařství, truhlářství

Stolařina bila vod mala muj sen.

SSJČ ob. (mor.)

struh, -u m.

soustružnické dláto

Vidlabával struhem.

struhák, -u m.

druh pilníku k opracování měkkého materiálu

viz rašpla

viz obr. 14

stužidlo, -a n.

nářadí sloužící k stahování např. desek při klížení

Stužidlem se d'ilec připevnil k ponku.

viz knecht

SSJČ ztužidlo výr.

viz obr. 24

svislé adj.

ve spojení **svislá vrtačka**

vrtačka s vrtákem ve svislé poloze

Vrtál svisló vrtačká.

srov. vrtačka

SSJČ svislý tech.

svlak, -u m.

výztužné prkno (lišta) upevněné napříč a spojující několik prken

viz gród

SSJČ tech.

svlakofka, -i f.

pila k řezání zářezů pro svlak

viz grótsek

SSJČ svlakovka tech.

viz obr. 6

svlakovňik, -u m.

hoblík, jímž se hoblují svlaky

Svlakovňikem se ud'elala do jedné deski dráška a do ňi se napasovala druhá deska.

viz grodhóbl

SSJČ svlakovník tech.

šibovat, uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; ned.

přesunovat, posunovat, odsunovat

Šibovál nábitkem sem a tam.

SSJČ (z něm. zákl.) ob. a slang.

šláklajsna, -i f.

lišta kryjící spáru dveřních nebo okenních křídel, poklopka, záklopka

viz klapačka

šlauchváha, -i f.

přístroj k určování vodorovné polohy ploch

viz libela, vasrváha, vodováha

viz obr. 25

šlejfovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; nedok.

(co) brousit

viz brósit, hladit, pucovat, šmirglovat

SSJČ (z něm.) zast. ob.

šlichthóbl, -a m.

menší hoblík k jemnějšímu rovnání ploch, hladicí hoblík

viz hladík, pucák

šmirgl, -u m.

typ brusného papíru opatřený na jedné straně naklíženou vrstvou rozdrčeného smirku

viz smirkové papír, šmirglpapír

SSJČ (z něm. < řec. zákl.) ob.

šmirglovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; ned.; pře-, vi-, vo-

brousit brusným papírem

Napřet to vošmirgluješ a aš pak to lakuješ.

viz brósit, hladit, pucovat, šlejfovat

SSJČ ob.

šmirglpapir, -u m.

typ brusného papíru opatřený na jedné straně naklíženou vrstvou rozdrčeného smirku

viz smirkové papír, šmirgl

SSJČ šmirglpapír (z něm. < řec. zákl.) ob.

špica, -e f.

ruční špičatý nástroj, kterým se předrazí otvor pro šroubek, aby ho bylo možno lépe zašroubovat do dřeva

viz špicpór

viz obr. 7

špicpór, -u m.

ruční špičatý nástroj, kterým se předrazí otvor pro šroubek, aby ho bylo možno lépe zašroubovat do dřeva

Špicpórem si naraziš dírku do dřeva, abí tam pak šróbek líp držel.

viz špica

viz obr. 7

šprajc, -u m.

vzpěra, podpěra pro napnutý motouz na rámové pile

viz napinák

SSJČ (z něm.) zast. ob. a slang.

viz obr. 1a

šraňkovačka, -i f.

nástroj na rozvádění pily

viz rozvotka, šraňkovník, zubovačka

viz obr. 12

šraňkovat, -uju, -ujó, -uj, -ová, -ováni; ned.; vo-

rozvádět zuby pily

Vošraňková, celé pilové pás.

šraňkovník, -a m.

nástroj na rozvádění pily

viz rozvotka, šraňkovačka, zubovačka

viz obr. 12

štemovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, ováňi; nedok.; vi-

vysekávat, dloubit dlátem nebo podobným nástrojem

viz dlabat

štorc, -u m.

ve spojení **na štorc**

obráceně, napříč, nastojato

Postavil desku na štorc.

SSJČ (z něm.) poněk. zast. ob.

štilko, -a n.

dřevěná násada, držadlo, toporo

viz heft

šubr, -a m.

používá se k měření, které vyžaduje větší přesnost, k měření tloušťek a průměrů

viz posuvni mňeřitko, posuvník, šupléra

viz obr. 29

šuflik, -a m.

zásuvka

Nekterí stole majó šuflik, jiní só bez šuflika.

SSJČ šuplík (z něm. zákl.) ob.

šupléra, -i f.

používá se k měření, které vyžaduje větší přesnost, k měření tloušťek a průměrů

Šupléró zmňeřil silu desek.

viz posuvni mňeřitko, posuvník, šubr

SSJČ též šuplera (z něm.) tech. slang.

viz obr. 29

švartna, -i f.

deska sklížená z několika vrstev dřív lepených na sebe kolmo ke směru vláken, překližovaná deska
viz překliška
SSJČ tech. slang.

tipl, -a m.

spojovací kolík
Srazil dvje deski na tiple.

tlóšťkovačka, -i f.

stroj na srovnání síly materiálu, protahovací stroj
viz hoblmašina, hoblofka, hoblovačka, protahovačka
viz obr. 19

tmelnička, -i f.

špachtle na nanášení tmelu
viz kitmesr

toplhóbl, -a m.

hoblík s klopkou určený k hladkému vyhoblování ploch
viz klopkař, klopňik,

truhla, -e f.

1. někdejší kus nábytku v podobě bedny se sklápěcím víkem, určený k úschově šatstva, potravin a jiných předmětů

Truhle bili vječínó ozdobně viřezávani.

viz truhlica

SSJČ (z něm.)

2. rakev

Položili ho do truhle.

SSJČ (z něm.) poněk. zast.

truhlica, -e f.

někdejší kus nábytku v podobě bedny se sklápěcím víkem, určený
k úschově šatstva, potravin a jiných předmětů

viz truhla

SSJČ truhlice kniž. a zast.

tříčtvrťecólové adj.

ve spojení **tříčtvrťecólovi dláto**

dláto o šířce ostří tři čtvrtě coulu

Dlabál tříčtvrťecólovim dlátem.

srov. dláto

tříška, -i f.

tenká podlouhlá odštípnutá část (nejčastěji dřeva) úzký, špičatý úlomek,
odštěpek

Při sekání dřeva kolem litali tříski.

SSJČ též stříška, tříšťka řidč.

Bš tříška

třihlička, -i f.

žehlička (používala se na olepování hran)

Hrani lepim třihličkó.

SSJČ cihlička ob.

ubírat, -ám, -ajó, -ej, -ál, -áňi; nedok.

obrábět na soustruhu

viz sóstružit

ubjerák, -a m.

ubírací hoblík

viz ranhóbl

SSJČ uběrák dřev.

uhelňica, -ce f.

úhelňík s jedním delším ramenem k měření úhlů na součástkách apod.

Na uhelňici si nastaviš konkrétní uhel a narisuješ si ho.

SSJČ úhelnice tech.

uhelňik, -a m.

nářadí pro měření a kontrolu úhlů

Uhelňikem si přeměnil pravi uhle.

viz vinglhák, vinklhák

SSJČ úhelník tech.

viz obr. 28

uhlomňer, -a m.

pomůcka nebo přístroj k měření a přenášení úhlů

Mňeřil uhlomňerem.

SSJČ úhloměr

vasrváha, -i f.

přístroj k určování vodorovné polohy ploch

viz libela, šlauchváha, vodováha

viz obr. 25

vercajk, -u m.

nářadí, náčiní

Vzal si svůj vercajk.

SSJČ též verkcajk říd. (z něm.) ob. a řem. slang.

verštat, -u m.

dílna

Verštat se musel každé den zametat.

SSJČ též veřtat, verkštat říd. (z něm.) zast. ob.

vibjerák, -u m.

hoblík na vybírání

viz grundhóbl
SSJČ výběrák řem.

vingl, -a m.

úhel
Zakreslil si potřebné vingl.
viz vinkl

vinglhák, -u m.

nářadí pro měření a kontrolu úhlů
viz uhelňik, vinklhák
viz obr. 28

vinkl, -a m.

úhel
viz vingl

vinklhák, -u m.

nářadí pro měření a kontrolu úhlů
viz uhelňik, vinglhák
viz obr. 28

vint, -u m.

závit šroubu
Na vint se natočí matka.
SSJČ (z něm.) zast. ob.

vinta, -i f.

přístroj na ruční vrtání
viz kolovrátek, pórvinť
viz obr. 11

višpánovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; dok.

(co) vyklínovat, podložit do určité roviny, výšky apod.

Gdiš ustavuješ nábitek na nerovno zem, tak ho musíš vyšpánovat.

SSJČ též vyšpánkovat stav. slang.

voblókofka, -i, f.

pila s vypouklým břitem užívaná zvl. při kácení silných stromů

viz břichatka, dvóchlapofka, kolkovica

SSJČ obloukovka tech. slang.

vobrichtka, -i f.

srovnávací frézka

Na vobrichtce se hranolki heski srovnaji do praviho uhlu.

viz rovnačka, srovnávačka

vobrichtovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováňi; ned.

rovně vyhoblovat

Vobrichtovál hranu d'ilca.

vocaska, -i f.

truhlářská pila s úzkým, protáhlým listem a s rukojetí na jednom konci

viz fuchšvanc

SSJČ ocaska tech.

viz obr. 4

vodorovné adj.

ve spojení **vodorovná vrtačka**

vrtačka s vrtákem ve vodorovné poloze

Ďelál na vodorovné vrtačce.

srov. vrtačka

SSJČ vodorovný tech.

vodováha, -i f.

přístroj k určování vodorovné polohy ploch

Vodováho zisťuješ, esi só skřiňki zavješeni v roviňe.

viz libela, šlauchváha, vasrváha

viz obr. 25

votevřené adj.

ve spojení **votevřené cink**

otevřený zubový spoj

Gdiš ud'eláš votevřené cink, tak tam prosťe vid'iš ten spoj.

srov. cink

SSJČ otevřený

viz obr. 9a

vozubovačka, -i f.

přístroj na vytvoření ozubů

Vozubovačko ud'eláš krásni ozubi.

viz cinkovačka

vrtačka, -i f.

obráběcí stroj k vrtání děr do dřeva apod.

srov. ručňi, svislá, vodorovná

SSJČ tech.

záda, zad pomn.

zadní stěna skříně

viz rukvant

SSJČ řidč.

záhlubňik, -u m.

zahluovací nástroj

viz frzenk, zahlubovač

SSJČ záhlubník tech.

viz obr. 8

zahlubovač, -u m.

zahluovací nástroj

viz frzenk, záhlubňik

viz obr. 8

zapóšťeci adj.

určené k zapouštění něčeho

ve spojení **zapóšťeci dláto**

nástroj sloužící k zadlabávání závěsů

viz krajcmajzl

srov. dláto

viz obr. 10a

zářeska, -i, f.

pila s jemným ozubením, určena k přerezávání, čepů, kolíků, lišt a drobných součástí

viz čepofka

viz obr. 3

zlodějka, -i f.

úzký pilový list s rukojetí na jednom konci

Zlodějka se ji začlo říkat proto, že se s ňó zlodějum dobře viřezávali zámki.

viz d'eroška, lochsek

SSČ tech. slang.

viz obr. 2

zubák, -u m.

hoblík opatřený drobnými zoubky, sloužící k vyrovnávání a drsnění desek určených pro klížení a dýhování

Zubákem se deska zdrsnila a pak se na to dalo lepidlo.

viz canhóbl

SSJČ tech.

zubovačka, -i f.

nástroj na rozvádění pily

viz rozvotka, šraňkovačka, šraňkovník

viz obr. 12

žlápkovač, -a m.

žlábkovací hoblík

viz nudhóbl, žlápkovec

SSJČ žlápkovač dřev.

žlápkovat, -uju, -ujó, -uj, -ovál, -ováni; ned.; vi-

vytvářet (na něčem) žlábek, žlábký, opatřovat žlábký

viz nutovat

SSJČ žlápkovati odb.

žlápkovec, -a m.

žlábkovací hoblík

viz nudhóbl, žlápkovač

8. Seznam zkratek a značek

adj.	adjektivum
apod.	a podobně
čes.	český
dem.	deminutivum, zdrobnělina
dok.	dokonavé sloveso
dřev.	dřevařství
expr.	expresivní
f.	femininum
fr.	francouzský (jazyk)
fyz.	fyzikální
gen.	genitiv
germ.	germánský
it.	italský (jazyk)
kniž.	knižní
lat.	latinský (jazyk)
m.	maskulinum
mor.	moravský (výraz)
n.	neutrum
např.	například
nář.	nářeční (výraz, tvar), nářečí
nedok.	nedokonavé sloveso
něm.	německý (jazyk)
nespis.	nespisovný
ob.	obecný (výraz, tvar obecné češtiny)
obr.	obrázek
odb.	odborný
p.	pád
pl.	plurál
pomn.	pomnožné substantivum
poněk.	poněkud
r.	rok

rozk.	rozkazovací způsob, imperativ
řec.	řecký (jazyk)
řem.	řemeslnický výraz
řidč.	řidčeji
s.	strana
sg.	singulár
slang.	slangový (výraz)
srov.	srovnej
stav.	stavebnictví, stavitelství
stroj.	strojírenství
tech.	technika
tj.	to je
tzv.	tak zvaný
výr.	výroba
zákl.	základ
zast.	zastaralý, archaický (výraz)
zbož.	zbožíznalství
zprav.	zpravidla
zvl.	zvláště
zř.	zřídka
<	původem z

Zkratky citovaných pramenů

Bš	Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého I–IV

9. Závěr

Záměrem mé práce bylo zachytit nářeční terminologii v oboru truhlářství ve městě Rousínov a jeho blízkém okolí. Celkem jsem nashromáždila 270 slov. Mezi nimi dominují substantiva, která v počtu 189 tvoří 70 % slovníku. Jedná se zejména o pojmenování nástrojů, strojů, výrobních pomůcek a výrobků.

Druhým nejpočetnějším slovním druhem jsou slovesa. Slovník jich obsahuje celkem 43, což činí asi 16 % nasbíraného materiálu. Slovesa označují různé děje a činnosti prováděné v truhlářské dílně.

Jsou zde zastoupena také adjektiva, a to v počtu 36, což představuje 13 % slovníku. Jde většinou o bližší charakteristiku jednotlivých nástrojů. Adverbia jsem zaznamenala pouze 2, tj. 1 %.

V práci se rovněž objevují slovní spojení. Je jich celkem 43 a jde vždy o spojení adjektiva a substantiva. Označují specifitější truhlářské nářadí.

Zajímavé bylo také sledovat, v jaké míře se hesla vyskytují ve spisovném jazyce. Překvapilo mě, že téměř 70 % výrazů jsem v daném významu našla ve Slovníku spisovného jazyka českého. Je to zřejmě způsobeno tím, že obor truhlářství se na odborných školách vyučuje už desítky let a truhláři si osvojují spíše termíny z učebnic než od svých starších kolegů. Dalším důvodem je i to, že mnoho ručních nástrojů, pro něž jistě také existovaly nářeční ekvivalenty, se přestalo používat v důsledku zavádění moderní strojové výroby. Dnešní truhláři se již tedy s tímto náčiním vůbec nesetkají.

Dále jsem sledovala výskyt hesel v Bartošově Dialektickém slovníku moravském. Našla jsem jich pouze 8, což potvrzuje již řečený fakt, že spisovná čeština získává převahu a nářeční pojmy jsou na ústupu.

Ve slovníku se objevilo také množství přejímek z cizích jazyků. Nejvíce (43) slov je přejatých z němčiny (např. *fach*, *glanc*, *heft*, *pucovat*); ostatní slova byla odvozena z francouzštiny (např. *dekupirka*, *fornir*, *fréza*), latiny (např. *kasejnové*, *libela*, *pemzlik*), řečtiny (např. *kips*, *šmirgl*) nebo italštiny (např. *regál*).

10. Použitá literatura

BACHMANNOVÁ, J. *Lidové názvosloví korálkářské na Železnobrodsku a jeho proměny*. In: Žemlička, M. (ed.), Termina 2000, Sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000, Praha: Galén, s. 144–146.

BACHMANNOVÁ, J. *Podkrkonošský slovník*. Praha: Academia, 1998.

BALHAR, J. – JANČÁK, P. a kol. *Český jazykový atlas 1–3*. Praha: Academia, 1992, 1997, 1999.

BALHAR, J. Vývoj nářeční slovní zásoby, zvláště zemědělské terminologie, *Naše řeč* 77, 1994, s. 246–251.

BARTOŠ, F. *Dialektický slovník moravský*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN, 1972.

ČÁDA, F. – JANÁK, J. – HLADKÝ, S. *Rousínov. Dějiny a socialistická přítomnost*. Brno: Musejní a vlastivědná společnost v Brně, 1982.

HAVRÁNEK, K. – KOUŘIL, J. – KLAUS, L. – BABÁK, S. – BERNÁŠEK, V. *Odborná nauka truhlářská I*. Praha: SN v Praze, 1949.

HAVRÁNEK, K. – KOUŘIL, J. *Odborná nauka truhlářská II*. Praha: SN v Praze, 1949.

HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II. M – Ž*. Praha: Academia, 1980.

JANOTKA, M. – LINHART, K. *Zapomenutá řemesla*. Praha: Svoboda, 1984.

KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002.

KŘUPALOVÁ, Z. *Technologie*. Praha: Sobotáles, 2000.

LAMPRECHT, A. a kol. *České nářeční texty*. Praha: SPN, 1976.

Manuál lexikografie. Jinočany: Nakladatelství a vydavatelství H & H, 1995.

PALOCSAY, C. – POKORNÝ, F. *Nový Orbis pictus*. Brno: Nový lid, 1937.

Slovník spisovného jazyka českého I–IV. Praha: Academia, 1960, 1964, 1968, 1971.

SVOBODA, O. *100 let výroby nábytku v Rousínově*. Rousínov: UP závody Rousínov, n. p., 1966.

11. Přílohy

11.1. Nářeční ukázky

...ale gdiš sem višél školu f patnácti letech, tak sem se na toho stolařa nedostál, protože můj otec si to nepřál. Začál sem se učit opkladačem, ale tam sem vidržel jenom dva mñesíce f prázňini a jelikoš to bilo takové řemeslo od mñesta k mñestu, tak se mñe to nelíbilo a odešel sem ot toho mistra, který mñe učil. Ale zase sem se nedostál na stolařa, protože nebilo to přáňi mího otce a začál mñe zháňet místo v Brně a nakonec mñe sehnál místo f textilce u Ščastního, gde sem začál pracovat jako přadlák. Tam sem vidržel jenom jeden rok, protože se tehdi d'elalo na smñeni a d'elalo se i f sobotu. Já z Rousinova sem jezd'il vlakem a na raňi smñenu sem musel stávat vo štvrt na štíři, protože vo štvrt na pjet už mñe jel vlak, řikalo se mu zbrojovák, a f šest hod'ín uš sem stál u přadláckého stavu. Otpoledňi smñena začínala ve dvje hod'ini, tagže sem přijížd'el dom ñegdi f púl dvanásté a stávalo se mi, že sem ñekolikrát zaspal a probud'il sem se aš v Komořanech nebo v Lulči a musel sem šlapat pješki. Vidržel sem tedi ten jeden rok a znovu sem utekl a začál sem se konečně učit stolařem...

Já diž budu, já diž budu ñeco šróbovat, třeba se šróbovali panti u skříňek, jo, tak se to předrazilo, jo, dal se tam šroubek do teho otvoru, uš to drželo, utahlo se a pak se d'elali do fšeckých d'írek, do fšeckých tech d'írek vot toho pantu klavírovího, eši víš, co je to ten klavírové, tak se to nabodlo, abi se ten šroubek tam mohl strčit a abi držél a pak se došroubovál.

No mám-li mluvit vo výrobje nábitku, tag musim říct, že Rousinov bil vihlášené víropcem nábitku, a to od roku osnácet šedesát šest, gdi jako prvňi založil výrobu nábitku pan Richard Osolsobje. Bila to doba, které já sem nepoznál, ani sem nemohl ju poznat, ale bila to výroba, jak se říkalo, na kolenách, protože tehdi nebilo moc strojů. Používali se vesmñes, používalo se nářad'i, které teda umožňoval, umožňovalo vopravová... né opravováňi, ale obrábjeňi dřeva. Bili to různé pilki, jednak pilka bila na řezáňi podélní, jednak bila na řezáňi příční,

a v tom smislu, že každá mňela jinó polohu zubú. Tím teda tá pilka řezala tak, abi se nevitrá... nevitrhávali léta s toho a ned'ela... nebilo to jako naježení. Dále se použili rúzní druhi hoblíkú, které hoblovali nahrubo, najemno, rúzní dráški se z nih d'elali, polodráški a tag dále. Añi vrtački f tu dobu nebili, vrtalo se ručne a to s čím se to vrtalo se řikali, řikalo kolovrátek anebo nebo vinta. F tu, f tu dobu teda to tag nebilo progresivní, abi ten nábitek se richle virábjel, protože to bilo fšeckeru ručne a neumožňovalo to richlé, richlou vírobu. K tomu bich se nechťel víc vijadřovat, protože to bila stará doba, já bich mohl se vijádrít aš f tom, gdiš sem se za... začál učit stolařem v roku štiricet sedum, gdi už d'íki firmě Johan bili ñekte... které virábjel stroje pro nábitkáře, pro stolaře, gde uš se to opracovávalo richleji a produktivněji. I v ... ve ... v materijálu bila velká zmňena, protože f tu dobu uš se začali kromě spárofski virábjeti i la'ofka, která bila jako odolnější vůči povjetrnostním podmínkám, gdešto spárofska právjte tá se vlivem povjetrnostních podmínek krouťila, a proto toto bilo jako bezpečnější. F tu dobu, f tu dobu uš teda se používali stroje, ale ešče to nebilo f takové, f takové míře jag bisme to přetpokládali.

F tu dobu se uš používal, virábjel nábitek na visoké lesk nebo pololesk a na tito la'ofki se nakližovala díha rú... rúzního názvu, ať to bilo mahagon, topolová kořěnice a podobně a toto se nalepovalo na tito připravení deski a lepilo se, lepili se v... f pokách, což bili, což bili traverzoví, traverzová konstrukce, bočnice i vrchňi a šroubama silnéma štiri nebo pjet milimetrú se to dotahovalo na plochu, abi tá diha přilnula a bila natřená, natřená kostním kliehem, abi se to přilepilo. Toto, toto přišlo vñiveč až ñegdi po roku štiricet osum, gdi do fabrik v Rousinovje, do řech vječich přišli hidraulicki lise, vihrívání vodou nebo párou a řím začál obrat v ... v lepeňi dích na na d'ílce, protože to bilo daleko richléši a úsporňěši. Takto zalisování d'ílce se potom obrábjeli dál, ale f tu dobu ješče se to muselo provád'et tak, že pró... že přečňívající díha na tom d'ílci se musela pilníkem obrósit, na srovnávačce štosnout, abi bila rovná, abi na cirguli se to mohlo uřezat na patřičnou míru. Potom ten d'ílec šel na formátku dvojitou, gde se od... odřízl na přesnou délku.

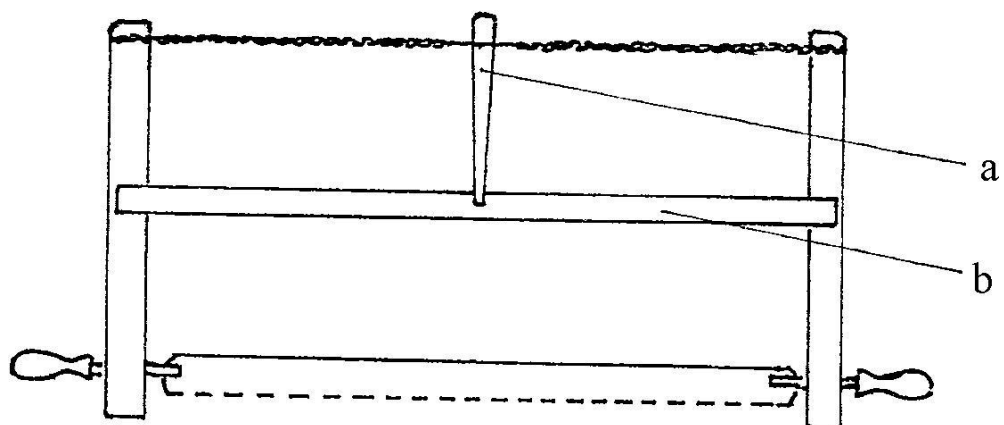
11.2. Dotazník

1. pila
(píla...)
2. části pily
(voblouk, zuby, pás, pílovej pás, šraňkování...)
3. skřípot pily
(verzání, skřípění...)
Říká se u Vás o tom, kdo chrápe ze spaní, že chrápe jako když pilou řeže?
Nebo jak jinak?
4. názvy různých pil
(voblouková, vobloukovka, rámová, kaprovka, harfa, jednoručka, cirkulárka, pásovka...)
5. poříz
(skoblík...)
6. odpady dřeva při řezání
(piliny, drtiny...)
7. hoblovat
(hladit...)
Říká se u Vás také, že se dřevo zažírá, když při hoblování tvoří hrubé a drsné plochy? Nebo jak jinak?
8. ten, kdo hobluje
(hoblíř, hoblěř...)
9. hoblík + názvy různých hoblíků
(dražkovač, uhlažovák, čepovák, tuplhóbl, vašek, macek...)
10. části hoblíku
(dřevěnej klín, želízko, nůž...)
11. odpady při hoblování
(hoblíny, hoblůvky, hoblovačky...)
12. tříska
(tříska, štipka, tříšťka...)
na zatápku (dračky, loučky...)
13. sekera + různé druhy
(tupice – při krytí šindelem, hlavatka – má velkou plochou hlavu, stříhovačka – větší jednoručka, minérka, širočina...)

14. části sekery
(topůrko, půrko, vostří, hlava s čepcem...)
15. nebozez + různé druhy
(nábozez, trápec, latovník, možnák, vrták, spirál...)
16. velké kladivo
(vašek, tlouk...)
17. hladit dřevo
18. papír na hlazení
 - a) na dřevo (smírkovej papír, šmirglpapír...)
 - b) na železo (gláspapír, plátno...)
19. průbojník
(děrovačka, prorážačka, duršlók...)
20. pomůcky pro měření
 - a) pravého úhlu (přinožnej ouhelník, vingl..)
 - b) rovnoměrnosti (vodováha, libela, vasrváha...)
 - c) délky
21. pilník + různé druhy
(pilník, škrabadlo; kulatej, pulkulatej, handfajl, rašple...)
22. hřeby a hřebíky
 - a) podle zhotovení (kovanej, sekanej...)
 - b) podle délky (coulák, desítky, dvacítky...)
 - c) podle upotřebení (latovák, nárožník, prkeňák, deht'ák, laťák, krovák, rákosník...)
23. truhlář
24. truhla
(truhlice...)
Užívá se u Vás ještě slovo truhla ve významu rakev?
25. přihrádka v truhle
(přítruhlí...)
26. truhlářský pracovní stůl
(ponk, stát u ponku, dělat u ponku...)
27. dláto + různé druhy
(čepový dláto...)
podle šířky ostří (čtvťcoule, půlcoule, coule...)
28. šroubovák
(šraubncír, šramstír, šramcír...)

- 29. soustruhem opracovávat
(krouhat, vostrouhat...)
- 30. klížit dřevo
(zklíhnout...)
- 31. klíh
(klíh...)
- 32. truhlářský lis
(pres...)
- 33. truhlářské kladivo
- 34. části kladiva
(držadlo, násada, vobuch, palice...)
- 35. Uveďte další nástroje či stroje z oboru truhlářství a činnosti s nimi spojené

11.3. Obrazová příloha

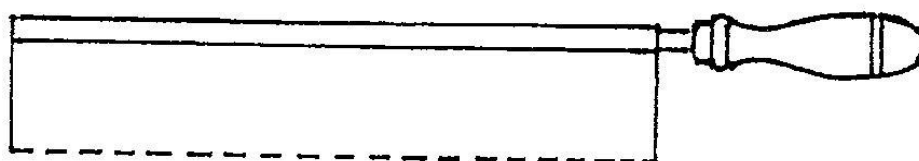

Obr. 1. Rámová pila

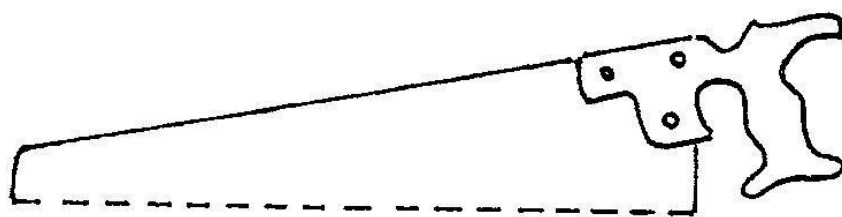
a – napínací kolík, b – příčka

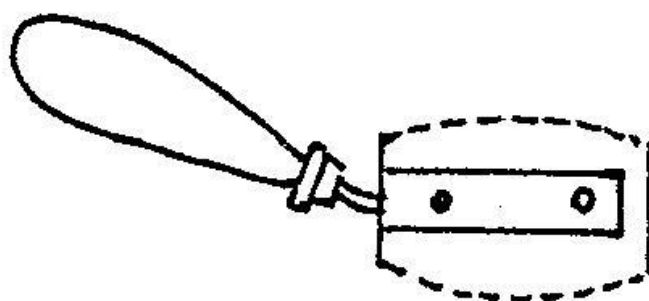
Obr. 2. Děrovka

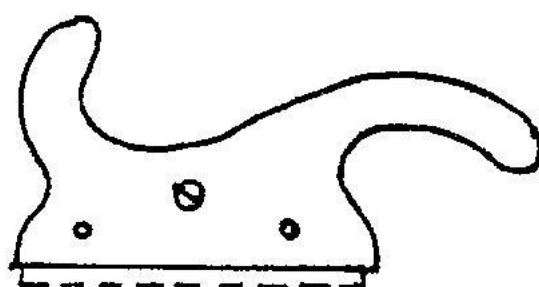
Obr. 3. Čepovka

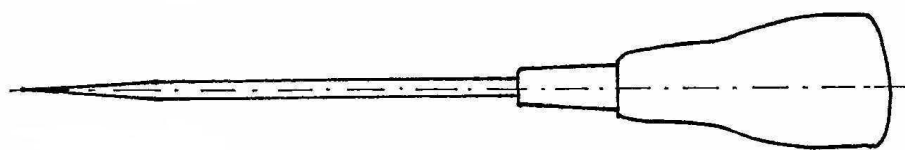
Obr. 4. Ocaska

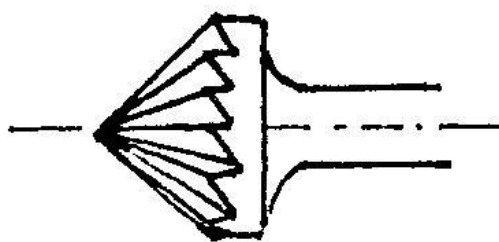
Obr. 5. Pilka na dýhy

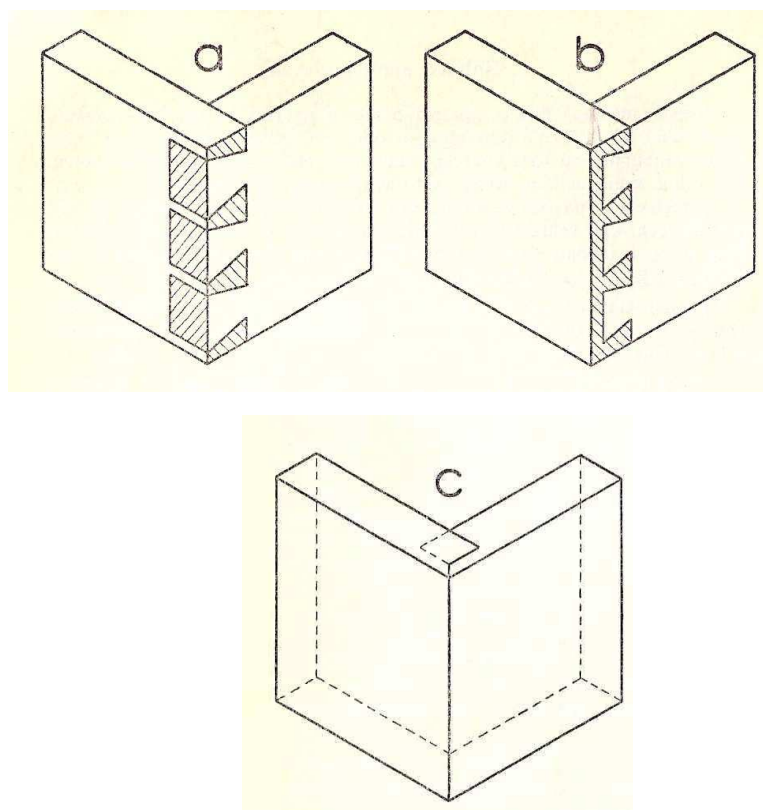
Obr. 6. Svlakovka

Obr. 7. Špičák

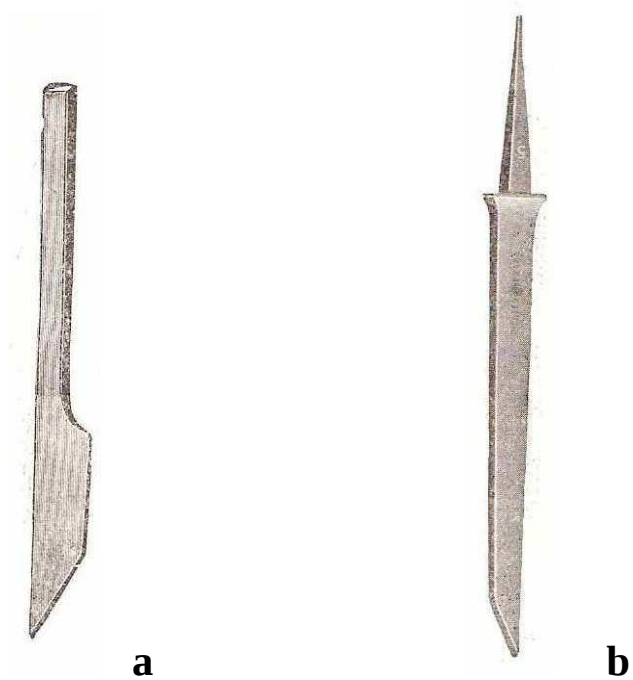

Obr. 8. Záhlubník

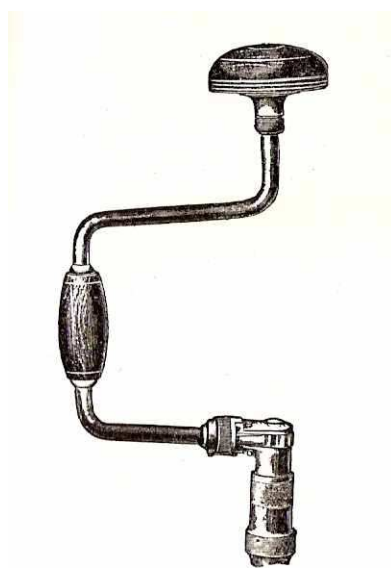

Obr. 9. Ozub

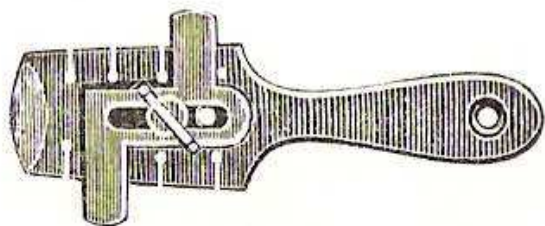
a – otevřený, b – polokrytý, c – celokrytý

Obr. 10. Dláto
a – zapouštěcí, b – čepovací

Obr. 11. Kolovrátek

Obr. 12. Rozvodka

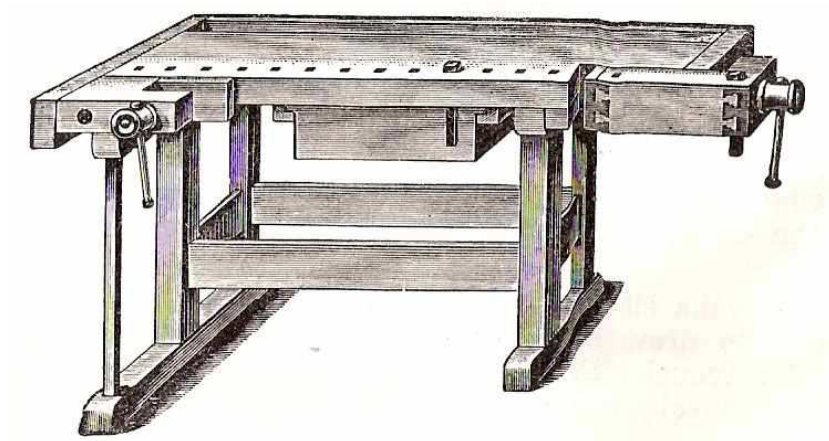
Obr. 13. Dvoudílný spojovací šroub

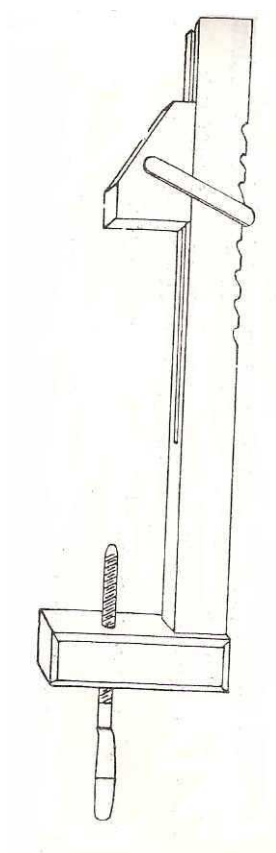
Obr. 14. Struhák

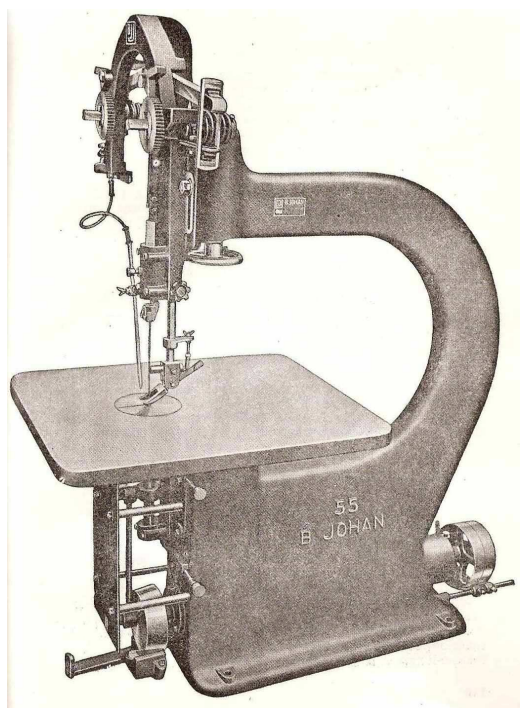
Obr. 15. Plochý pilník

Obr. 16. Hoblice

Obr. 17. Pachole

Obr. 18. Dekupírka

Obr. 19. Protahovačka

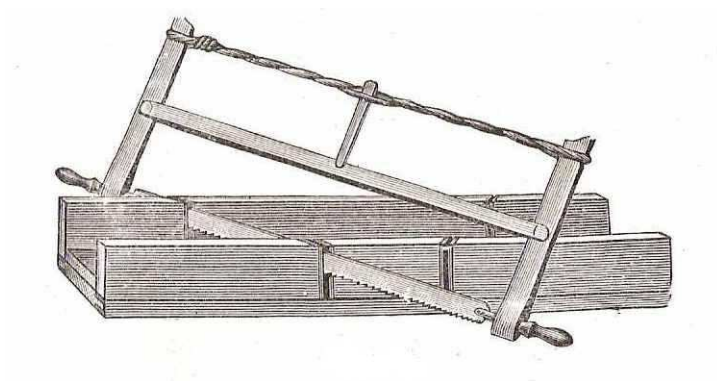
Obr. 20. Rozbrušovačka

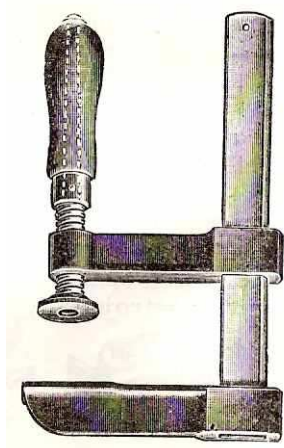
Obr. 21. Pilový kotouč

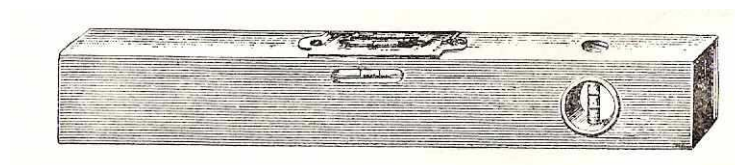
Obr. 22. Brusný papír

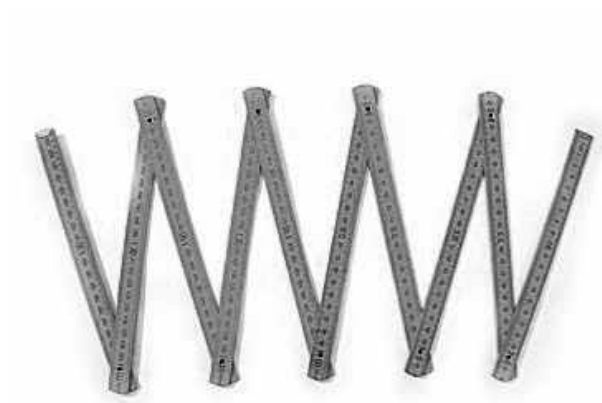
Obr. 23. Pokosnice

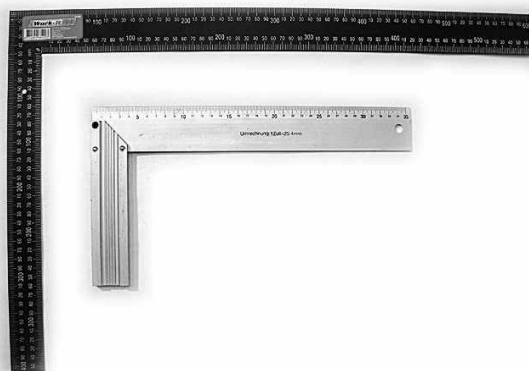
Obr. 24. Ztužidlo

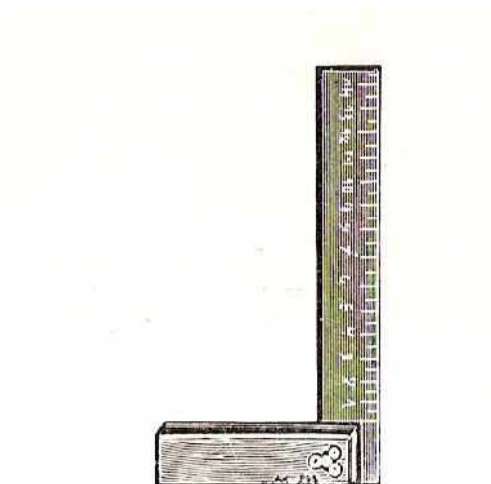
Obr. 25. Libela

Obr. 26. Skládací měřítko

Obr. 27. Příložník

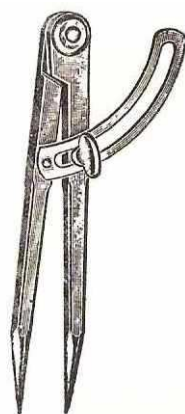
Obr. 28. Úhelník

Obr. 29. Posuvné měřítko

Obr. 30. Rejsek

Obr. 31. Kružidlo